

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

PRACOVNÍ FEMIGRACE Z UKRAJINY DO ČESKÉ REPUBLIKY

**Specifika sociokulturní adaptace žen z Ukrajiny v českém pracovním
prostředí**

Bakalářská diplomová práce

Obor studia: Kulturní antropologie

Autor: Veronika Blažejová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma Pracovní femigrace z Ukrajiny do České republiky s podtitulem Specifika sociokulturní adaptace žen migrujících za prací z Ukrajiny do České republiky vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 19. dubna 2021

Podpis

Poděkování:

Mé poděkování patří doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval a samozřejmě participantkám, bez nichž by práce nevznikla. Zároveň bych ráda poděkovala všem pedagogům Filozofické fakulty Univerzity Palackého za umožnění studia, jehož výsledkem je tato práce. Hlavně však vděčím své rodině a blízkým za bezbřehou podporu a trpělivost.

Anotace

Jméno a příjmení:	Veronika Blažejová
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia a obor obhajoby práce:	Kulturní antropologie
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Pracovní femigrace z Ukrajiny do České republiky: specifika sociokulturní adaptace žen z Ukrajiny v českém pracovním prostředí
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá sociokulturní adaptací žen migrujících za prací z Ukrajiny do České republiky, a jejími specifiky. Zjišťuje, jak působí gender a pracovní prostředí na adaptaci participantek. Činí tak prostřednictvím biografického výzkumu, s důrazem na emickou perspektivu a uchopení adaptace samotnými ženami s migrační zkušeností.
Klíčová slova:	Česká republika, gender, pracovní migrace, sociokulturní adaptace
Title of Thesis:	Labor femigration from Ukraine to the Czech Republic: specifics of the socio-cultural adaptation of women from Ukraine in the Czech work environment
Annotation:	This bachelor thesis deals with the sociocultural adaptation of women migrating for work from Ukraine to the Czech Republic, and its specifics. It finds out how gender and work environment affect the adaptation of the participants. It does so through biographical research with an emphasis on the emic perspective and grasping adaptation by women themselves with a migration experience.
Keywords:	Czech Republic, gender, labour migration, sociocultural adaptation
Názvy příloh:	Táňa, Máša, Olga
Počet literatury a zdrojů:	26
Rozsah práce:	55 s. (107 894 znaků s mezerami)

OBSAH

ANOTACE	3
ÚVOD	6
I. TEORETICKÁ ČÁST: POJMY A KONCEPTY	8
1. KONTEXT MIGRACE Z UKRAJINY DO ČESKÉ REPUBLIKY	8
2. POJETÍ ADAPTACE V RÁMCI MIGRACE	10
2.1. Pracovní transmigrace	11
2.1.1. Zlepšování životní úrovně pomocí transmigrace	12
2.1.2. Dekvalifikace	12
2.1.3. Využívání sociální migrační sítě v pracovní migraci	13
2.2. Adaptace	14
2.2.1. Sociokulturní adaptace	15
2.3. Genderový aspekt migrace	16
2.3.1. Femigrace	17
II. VÝZKUMNÁ ČÁST: BIOGRAFICKÝ VÝZKUM	19
1. METODOLOGIE	19
1.1. Cíl výzkumu	19
1.1.1. Výzkumné otázky	20
1.2. Výběr výzkumné metody a techniky	20
1.3. Výzkumný vzorek	21
1.3.1. Vliv pandemie COVID-19 na vyhledávání participantek	22
1.4. Realizace výzkumných rozhovorů	22
1.4.1. Podoba a vedení pilotních rozhovorů	23
1.4.2. Podoba a vedení biografických interview	25
1.4.3. Etické otázky spojené s vedením výzkumných rozhovorů	27
1.5. Metody vyhodnocování a interpretace dat	28
1.5.1. Koncept minor/major v rámci paralelních životů	28
1.5.2. Epizodizace biografí – linka zlomových bodů	29
2. PREZENTACE VÝSLEDKŮ ANALÝZY BIOGRAFIÍ	30
2.1. Sašina biografie	30
2.1.1. Příjezd a první měsíce v České republice	32
2.1.2. Navazování sociálních vztahů s Čechy	33
2.1.3. Využívání sociální migrační sítě	34

2.1.4.	Využívání sociální sítě migrantů v pracovním prostředí ČR	35
2.1.5.	Plánování budoucnosti v ČR	36
2.1.6.	Sašina adaptační strategie.....	37
2.2.	Katalinina adaptace	38
2.2.1.	Příjezd a první měsíce v České republice.....	38
2.2.2.	Vliv náboženství na Katalininu adaptaci.....	39
2.2.3.	Navazování sociálních vztahů s Čechy	41
2.2.4.	Zkušenosti s dequalifikací.....	42
2.2.5.	Zkušenosti s diskriminací.....	43
2.2.6.	Udržování vztahů s osobami z Ukrajiny	44
2.2.7.	Katalinina adaptační strategie	44
3.	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ ANALÝZY DAT.....	46
3.1.	Adaptační strategie participantek v pracovním prostředí	46
3.2.	Vliv genderu na sociokulturní adaptaci participantek	49
ZÁVĚR.....		53
LITERATURA A ZDROJE:.....		55
PŘÍLOHY		57

ÚVOD

K tématu své bakalářské práce zaměřené na femigraci jsem se dostala skrze vlastní zkušenost migrace za prací do zahraničí. Při výběru mě rovněž velmi ovlivnily poznatky získané při studiu na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a získané návštěvou kurzů *Selected problems of immigrants' integration*, který vedl doktor Mario Rodriguez Polo¹, a *Genderová studia* s doktorem Martinem Fafejtou². Semináře doktora Rodriguez Pola mi daly, věřím, ty nejlepší základy migrační problematiky a dovolily spatřit komplexnost migračního procesu. Díky přednáškám doktora Martina Fafejty jsem byla při své vlastní zkušenosti citlivější na genderové aspekty pracovní migrace. Vybavena znalostmi z těchto kurzů jsem se zamýšlela nad tím, jak moc působí genderové aspekty na pracovně-migrační proces. Má osobní zkušenost s pracovní transnacionální migrací v roli ženy na genderované pracovní pozici (úklidu) v zahraničí zahrnovala nerovnoměrné rozdělení pracovních pozic v závislosti na genderu osob. Zatímco jsem já jako žena (a ostatní migrantky) mohla přes agenturu pracovat jen v nejméně placené sféře úklidu, muži mohli vykonávat jak uklízení služby, tak mnohem lépe placenější a prestižnější pracovní nabídky.

Když jsem se proto vrátila zpět do České republiky a volila si téma ke své bakalářské práci, vzpomněla jsem si na tuto zkušenost a rozhodla se svou práci věnovat právě migračním zkušenostem žen. Abych své téma zúžila a současně vybrala vhodný terén k výzkumu k bakalářské práci, zúžila jsem své zaměření na příběhy žen z Ukrajiny, které nabyly pracovní zkušenost na českém pracovním trhu.

Ve své práci se budu zabývat adaptační částí migračního procesu pracovních migrantek, a to konkrétně sociokulturní adaptací žen z Ukrajiny v českém pracovní prostředí. Předpokládám, že vliv sociálně konstruovaného genderu a statusu migranta na adaptaci v rámci pracovního prostředí má určitá specifika, jimž se budu věnovat. K zjištění těchto specifíků využiji biografickou metodu kvalitativního výzkumu, která mi umožní pomocí biografických interview odhalit, jak si utvářejí představu o průběhu své adaptace samotné migrantky. Data získaná ze dvou biografických interview doplním v analýze informacemi ze tří pilotních polostrukturovaných rozhovorů rovněž vedených s migrantkami. V analýze se nechávám inspirovat konceptem paralelních životů, které migrující žijí zároveň v cílové zemi a zemi původu (in Ezzeddine, 2019; Jánská, 2005). Tento

¹ Kurz *Selected problems of immigrants' integration* (Vybrané problémy integrace imigrantů) vedeným doktorem Mario Rodriguez Polem jsem v rámci svého studia na Univerzitě Palackého v Olomouci navštěvovala v roce 2019.

² Přednášky v rámci kurzu *Genderová studia* doktora Mgr. Martina Fafejty, Ph.D. jsem absolvovala v roce 2018 na filozofické fakultě Univerzity Palackého. V kurzu, za který jsem velmi vděčna, jsme byli seznámeni nejen s hlavními autory a koncepty genderových studií, ale i feministickými teoriemi genderu nahlíženými optikou konstruktivismu a poststrukturalismu.

koncept však v analýze doplním o vlastní koncept minor/major, který rozlišuje preferovaný/prioritní a vedlejší z paralelních životů migrantů. Jelikož jsem zjistila, že preference jednoho z nich má vliv na způsoby adaptace, propojila jsem tyto koncepty s teoretickým dělením adaptačních strategií Johna Berryho (1997). Současně doufám, že se mi podaří rozborem jednotlivých příběhů participantek poukázat na různorodost životních (migračních) příběhů migrantů/migrantek a narušit stereotypní vnímání migrujících za prací z Ukrajiny do ČR jako homogenní skupiny.

I. **TEORETICKÁ ČÁST: POJMY A KONCEPTY**

1. KONTEXT MIGRACE Z UKRAJINY DO ČESKÉ REPUBLIKY

Abych se mohla zabývat problematikou adaptace žen migrujících za prací z Ukrajiny do České republiky, je potřeba ji poznat v jejím širším kontextu. Obsahem této kapitoly se proto stává stručný přehled migrace z Ukrajiny do České republiky – její vývoj, současná podoba a její specifika.

S ohledem na historický kontext mobility mezi Ukrajinou a Českou republikou můžeme tvrdit, že její současný stav je výsledkem dlouholetého vývoje spjatého s geografickou a politickou propojeností těchto států. Historické kořeny ukrajinské migrace do České republiky sahají až k 16.–17. století, kdy do Čech přicházeli pracovníci za sezónními pracemi především ze západní části dnešní Ukrajiny (Haliče a Bukoviny), jež se později stala spolu s českou zemí součástí Habsburské říše (Zilynskyj & Kočík, 2001, s. 81-83). Další příchody lidí z Ukrajiny podpořilo připojení Podkarpatské Rusi (západní Ukrajiny) k Československu (1919-1939). Později však došlo k utlumení imigrace a reemigračním procesům vlivem druhé světové války, přičemž obnovení imigrace vyvolal až rok 1989, ve kterém došlo k zásadním politickým změnám v obou státech. Zatímco se (do té doby spíše „emigrační“) Česká republika změnila v zemi s imigračním potenciálem, Ukrajina se po vyhlášení nezávislosti v roce 1991 a přechodem na tržní ekonomiku stala ekonomicky nestabilní. Ekonomická krize v podobě vysoké inflace a poklesu ukazatele HDP byla dále prohlubována dalšími událostmi koncem prvního desetiletí – globální hospodářská krize, ukrajinsko-ruský konflikt (Čermák & Lupták, 2015, s. 54-57). Ekonomicky motivovanou migraci z Ukrajiny můžeme proto vnímat jako důsledek tohoto vývoje.

Co se týče současného stavu migrace z Ukrajiny do České republiky, dle Zprávy o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky 2019 (2020, s. 3) tvořily v roce 2019 osoby s ukrajinským státním občanstvím nejpočetnější skupinu cizinců s povoleným pobytem v ČR. Jejich počet se v onom roce rovnal rekordním 145 518 osob (Ministerstvo vnitra České republiky, 2020, s. 220). Oficiální statistiky mohou však postihnout pouze legální migraci, nikoliv celkový rozsah imigrace. Skutečný počet osob z Ukrajiny pobývajících a pracujících v Česku může být mnohem vyšší.

Pro osoby s ukrajinským občanstvím, kteří nově přijíždí do ČR za prací, existují tři typy pracovních víz – krátkodobý pobyt (do 90 dnů pobytu), zaměstnanecká/zelená karta a modrá karta (nad 90 dnů pobytu). Nejčastějším je mezi legálními pracovními migranty z Ukrajiny krátkodobý pracovní

pobyt umožňující tzv. pracovní cirkulační migraci, při níž migranti střídavě krátkodobě pobývají v obou zemích (Ministerstvo vnitra České republiky, 2020). Takto mohou krátkodobými pracovními pobyty v zahraničí financovat svůj život na Ukrajině a případně zlepšovat svou životní úroveň. Ačkoli většina migrujících přichází do Česka na krátkodobý pracovní pobyt, rok od roku se zvyšuje i počet osob z Ukrajiny žádajících o přechodný a trvalý pobyt v ČR (Leontiyeva, 2006, s. 33-34).

2. POJETÍ ADAPTACE V RÁMCI MIGRACE

Migrace představuje ústřední pojem mého výzkumu, a jelikož si uvědomuji komplexnost migračních procesů, chtěla bych v této kapitole kontextualizovat a kategorizovat předmět svého studia v rámci migračních teorií. Zabývat se budu konceptualizací sociokulturní adaptace v transnacionálním migračním procesu, současně se zaměřím na specifika pracovní transnacionální migrace a na specifika genderového aspektu transnacionální migrace.

Pojem migrace vychází z latinského *migratio* – stěhování, přestěhování (Henig, 2007, s. 35). Obecně v rámci sociálně-vědního studia lze tedy migraci rozumět jako prostorové mobility (či přemísťování) osob, během níž překračují hranice. Současně se jedná o multifaktorový proces, při němž na migranta působí mnoho vlivů – od sociálních, přes ekonomické a další faktory na úrovni aktéra (mikro-úroveň) a skupiny či struktury (makro-úroveň) (Drbohlav & Uhrek, 2007).

Dle Heniga (2007, s. 36) je možné migraci jednoduše členit podle několika základních kritérií (kritérium lokalizace, časovosti, příčiny). Pomocí kritéria lokalizace rozlišujeme interní a mezinárodní migraci. Zatímco k interní migraci dochází lokálně a regionálně uvnitř jednoho státu, při mezinárodní (transnacionální) migraci osoby překračují administrativní hranice států. Další kritérium – kritérium časovosti rozlišuje migraci podle délky pobytu migranta v cílové zemi na migraci dočasnou a permanentní. A posledním kritériem, se kterým Henig pracuje, je kritérium příčiny, podle kterého lze migraci členit na základě dobrovolnosti aktu. Jedním typem je tedy migrace dobrovolná, která je výsledkem vědomé nenucené volby jednotlivce migrovat například za prací, studiem, rodinou apod. Druhým typem je nedobrovolná migrace, kterou lze ještě vnitřně rozdělit na vnucenou³ a vynucenou⁴ (Henig, 2007, tamtéž). Podle této kategorizace je předmětem mé práce adaptace v rámci mezinárodní permanentní/dočasné dobrovolné migrace.

Součástí vědního studia problematiky migrace jsou taktéž migrační teorie, které se snaží tyto procesy postihnout. Mezi dnes nejpoužívanější migrační teorie/koncepty zabývajícími se především ekonomicky motivovanou migrací patří – model pull-push faktorů, risk-diverzification model, koncept transnacionalizace, neoklasická teorie, neoklasická ekonomická teorie, teorie světového systému, teorie migračních sítí, teorie migračních systémů, teorie dvojího trhu, institucionální

³ Element vnucení je dle Heniga dán nerovnými mocenskými vztahy mezi lidmi, kdy má někdo moc a sílu migraci druhým vnutit.

⁴ Vynucená migrace je například zapříčiněna migranty ohrožujícími environmentálními podmínkami (sucho, povodně, epidemie apod.)

teorie, teorie kumulativních příčin, teorie relativní deprivace a teorie nové ekonomie (Drbohlav & Uherek, 2007).

Ve své práci budu využívat především koncept teorie dvojího trhu, migračních sítí a transnacionalizace. Teorie dvojího trhu je ekonomicky založená teorie stavějící na předpokladu existence dvou typů pracovních sektorů v moderní kapitalistické společnosti. První typ představuje lépe placený a stabilnější sektor pro kvalifikovanou domácí populaci, druhý sektor zahrnuje fyzicky namáhavé, hůře placené pracovní pozice, které obsazuje především nekvalifikovaná domácí populace a pracovní imigranti. Druhou teorií, kterou ve výzkumu využívám, je teorie migračních sítí, jež vyzdvihuje roli sociální interakce a mezilidských vztahů v migračním procesu. Tyto sociální vazby v migračních sítích mají totiž své pozitivní i negativní dopady na migraci jednotlivců v nich. Na jednu stranu mohou zjednodušit průběh pobytu v cílové zemi (zařizování ubytování, hledání práce, psychická podpora), na druhou můžou působit negativně na proces adaptace a integrace migrantů. Základem třetí mnou používané teorie transnacionalizace je poté „důraz na různorodé, migrací propojené přeshraniční vztahy mezi jednotlivci a skupinami, kdy se díky aktivitám migrantů především v oblasti ekonomické, politické i socio-kulturní budují pevné a funkční svazky mezi zemí zdrojovou a cílovou.“ (Drbohlav & Uherek, 2007)

S konceptem transnacionalizace pracuji v rámci tzv. transnacionální migrace (transmigrace), při níž migranti překonávají státní hranici/hranice a nadále udržují a rozvíjejí vztahy v tzv. transnacionálních polích. Zprostředkovává mi tak možnost nahlížet na sociálně-geografickou situaci migrantů jako na žití paralelních životů. Jeden život *prožívají* transmigranti v zemi, ze které migrují, a další nový život v jiných sociokulturních podmínkách začínají žít v cílové zemi (Ezzedine, 2012, s. 24). Janská (2015, s. 124) v souvislosti s transnacionalismem upozorňuje, že adaptační procesy jsou neustálým (ekonomickým, sociokulturním a politickým) propojením migrantů se zemí původu oslabeny.

2.1. Pracovní transmigrace

Pracovní transmigrace je typem transnacionální migrace, k níž jsou migranti motivováni ekonomickými především push a pull faktory. Mezi push faktory v případě ukrajinské pracovní migrace do ČR patří nepříznivé ekonomické podmínky na Ukrajině – vysoká inflace, nízké HDP, vysoký podíl neformální ekonomiky, ale zároveň i oligarchizace politickoekonomického systému. V praxi se tyto jevy (podpořené nestabilní politickou sférou) projevují v nedostatku pracovních míst, špatných mzdových podmínkách. Zároveň mají velké negativní dopady na socioekonomický

a demografický vývoj země, včetně zdravotního stavu jejích obyvatel (Čermák & Lupták, 2015, s. 58–59).

Pull faktory jsou poté země s lepším stavem ekonomiky, které nabízejí těmto lidem vyšší platové ohodnocení a popř. výhodné migrační vízové podmínky. Zároveň se kvůli své dlouholeté tradici ukrajinsko-česká migrace stává jakýmsi standardizovaným postupem v případě, kdy jedinci na Ukrajině nenacházejí práci, či je mzdové ohodnocení jeho/její práce nedostačující k uspokojení svých a potřeb rodiny. Z této migrace však *netěží* jen migranti, nýbrž i ekonomiky cílových zemí⁵.

2.1.1. Zlepšování životní úrovně pomocí transmigrace

Migrace za prací umožňuje migrantovi zlepšit vlastní i životní úroveň jeho/její rodiny. Zatímco ve své zemi původu by dobře placenou (nebo vůbec) práci hledal těžko, pomocí transmigrace je mu umožněno nalézt takové zaměstnání⁶, díky němuž může lépe uspokojit potřeby své a své rodiny (Čermák & Lupták, 2015, s. 60).

Zvyšování životní úrovně pomocí transmigrace je však velice relativní. Vráťm-li se ke konceptu transnacionálních paralelních životů, životní úroveň je zvyšována především v životě země původu, do níž se po migraci (nebo během ní) vrací s vydělanými penězi a může sobě a své rodině⁷ zajistit lepší životní standard (Čermák & Lupták, 2015, tamtéž). V cílové zemi, kde je však vydělával/a, na tak dobré úrovni žít nemusel/a. V rámci cirkulační pracovní migrace je běžné, že migranti žijí v horších podmínkách⁸ s útlachou „dočasnosti“ (Ezzedine, 2012, s. 27). Taktéž tím, že migranti obsazují povětšinou v cílové zemi málo prestižní zaměstnání, jejich sociální status není tak vysoký jako v zemi, ze které migrují. Jejich dvojí životy se tedy neliší jen geograficky, ale i v životní úrovni a sociálním statusu.

2.1.2. Dekvalifikace

Dekvalifikace je jev, kdy kvalifikovaní jedinci obsazují nízkokvalifikované pracovní pozice. Například Ukrajinci v České republice obsazují nejčastěji nízkokvalifikovaná pracovní místa ve stavebnictví, zemědělství a domácnostech, ale zároveň i málo prestižní

⁵ Ekonomičtí migranti zvyšují cílovým zemím HDP a taktéž pracují především na „těžko obsaditelných“ nízkokvalifikovaných pracovních pozicích (viz podkapitola o dequalifikace).

⁶ Či lépe placenou pracovní pozici v ekonomicky stabilnější a jistější zemi.

⁷ Běžně migranti posílají část vydělaných peněz v ČR v podobě remitencí domů na Ukrajinu.

⁸ Migranti často v cílové zemi minimalizují své potřeby a výdaje, bydlí na ubytovnách a většinu svého času propracují.

profese, kterým se domácí populace vyhýbá. Otázkou, jak trh práce v Česku (ne)využívá vzdělání a kvalifikaci migrantů z Ukrajiny, se zabýval i Ondřej Valenta (2015). Zjistil, že dochází k podhodnocení jejich vzdělanostního a kvalifikačního potenciálu a jsou směřováni do určitého limitovaného typu profesí a vyplňují strukturální nedostatek určitých kvalifikací a profesí (Valenta, 2015, s. 180–181).

Přestože v současnosti existují mezinárodní programy a projekty bojující proti dequalifikaci⁹, Ezzedinne a Uhde (2019, s. 4–5) upozorňují opačně na negativní důsledky restriktivní migrační politiky EU, které migranty marginalizují a využívají jako druhořadou pracovní sílu. Současně kritizují to, jak vyspělé země kontrolují přeshraniční mobilitu, profitují z pracovní síly migrantů a migrantek zejména v sektorech nízkokvalifikované výroby nebo poskytování péče, v níž se mnohdy setkávají s genderovou nerovností (Ezzeddine & Uhde, 2019, s. 6).

2.1.3. Využívání sociální migrační sítě v pracovní migraci

V této podkapitole bych ráda navázala na teorii migračních sítí rozebíranou již výše v kapitole o migraci. Chtěla bych se zde především zaměřit na využívání migračních sítí migranty v rámci pracovní migrace. Prvně chci však zdůraznit sílu a moc těchto sociálních sítí, která spočívá v tom, že má velký vliv na rozhodování a jednání aktérů. Zkušenosti migranti informují a „zaučují“ nově migrující a mohou jim poskytovat psychickou i ekonomickou oporu. Ačkoli mohou pomáhat překonávat pocit marginalizace, mohou ji zároveň vytvářet obklopováním se pouze migranty. Současně může samotná „existence migračních sítí potenciální migranty nejen přitahovat, ale též odpuzovat, neboť migranti, kteří prostřednictvím migrace hledají zásadní životní inovaci, v migračních, zejména krajanských sítích, mohou také oprávněně shledávat překážku v realizaci cílů, jež migrací sledují“ (Drbohlav & Uherek, 2007).

Co se týče sociálních migračních sítí v pracovní migraci, mohou je migranti využívat k informování o volných pracovních místech či vyměňování špatných a dobrých pracovních zkušeností. Zároveň je nutné připomenout, že pracovních míst pro migranty je limitované množství. Proto svým způsobem migrační sítě pracovních migrantů umožňují existenci cirkulační pracovní migrace – migranti se v nich prakticky vystřídají bez toho, aby někdo o svou práci přišel (Górny & Kindler, 2016, s. 102). Znamená to, že jsou si migranti jak

⁹ Například projekt EU v roce 2012: Využití kvalifikace imigrantů na českém pracovním trhu.

podporou, ale i tvrdou konkurencí, a někteří migranti se mohou dalším migrantům vyhýbat. Negativní zkušenost s interakcí s ostatními ukrajinskými migranty popsala i jedna z mých participantek, když jsem se jí zeptala na otázku, zda udržuje v Česku vztahy s ostatními migranty z Ukrajiny.

Snažila jsem se, ale taky to nedopadlo dobře. Protože, když jsem jela, mně bylo řečeno, že pokud budu potřebovat pomoc, tak se mám obrátit na kohokoliv, jenom ne na lidi od nás. Protože závist, zlost a potvrdilo se to (Olga, srpen 2020).

2.2. Adaptace

Výzkum této práce bude zaměřen na adaptační část transnacionální migrace migrantek z Ukrajiny, během níž se přizpůsobují novým životním podmínkám. Proto je adaptace klíčovým pojmem mé práce. Slovo adaptace pochází z latinského *adaptatio*, tedy přizpůsobování. V sociálních vědách je využíván k popisu procesů přizpůsobování se jedince na společenské normy nějaké skupiny, či přizpůsobování skupiny na podmínkami vnějšího prostředí (Bondy, 1970, s. 9). V této práci jej využiji k popisu procesů přizpůsobování se jednotlivých žen z Ukrajiny na české společenské normy.

John Berry, jehož díla budu dále citovat, pracuje s pojmem adaptace v rámci akulturace¹⁰, v níž adaptace představuje dlouhodobý výsledek akulturačního procesu. Obecně adaptaci a akulturaci dále dělí na psychologickou, ekonomickou a sociokulturní (Berry, 1997, s. 14). Jelikož se má práce věnuje adaptaci v transnacionálním prostoru, pojetí adaptace jako součást akulturace je proto na místě. Jen pro zúžení svého zaměření jsem se rozhodla soustředit se pouze na sociokulturní typ adaptace, který budu specifikovat níže.

Zároveň jsem se nechala inspirovat Berryho pojetím výzkumu akulturace a adaptace. Za důležitý považuji jeho důraz na studium těchto procesů na makro- i mikro-úrovni (viz schéma č. 1). Makro-úroveň odpovídá politickému kontextu, ekonomické situaci a demografickým faktorům země původu spolu s migračně-integračními přístupy a „etnickým“ složením společnosti¹¹, v níž se osoba adaptuje. Na mikro-úrovni na adaptaci působí individuální faktory *vzniklé* před akulturací v zemi původu (věk, gender, vzdělání, náboženství, jazyk, status, motivace, očekávání a osobnost migranta) a faktory, které se konstruují v cílové zemi až při akulturaci

¹⁰ Proces sociálního učení se sociokulturních norem kultury jiné skupiny.

¹¹ V tomto ohledu rozlišuje společnost, kde majoritou společnosti je jedno etnikum a jiná etnika tvoří minoritu, a společnost tvořenou vícími většími etniky.

(vliv délky pobytu, volby akulturačních a copingových strategií, sociálních přístupů cílové společnosti – předsudky, apod.) (Berry, 1997, s.16–25).

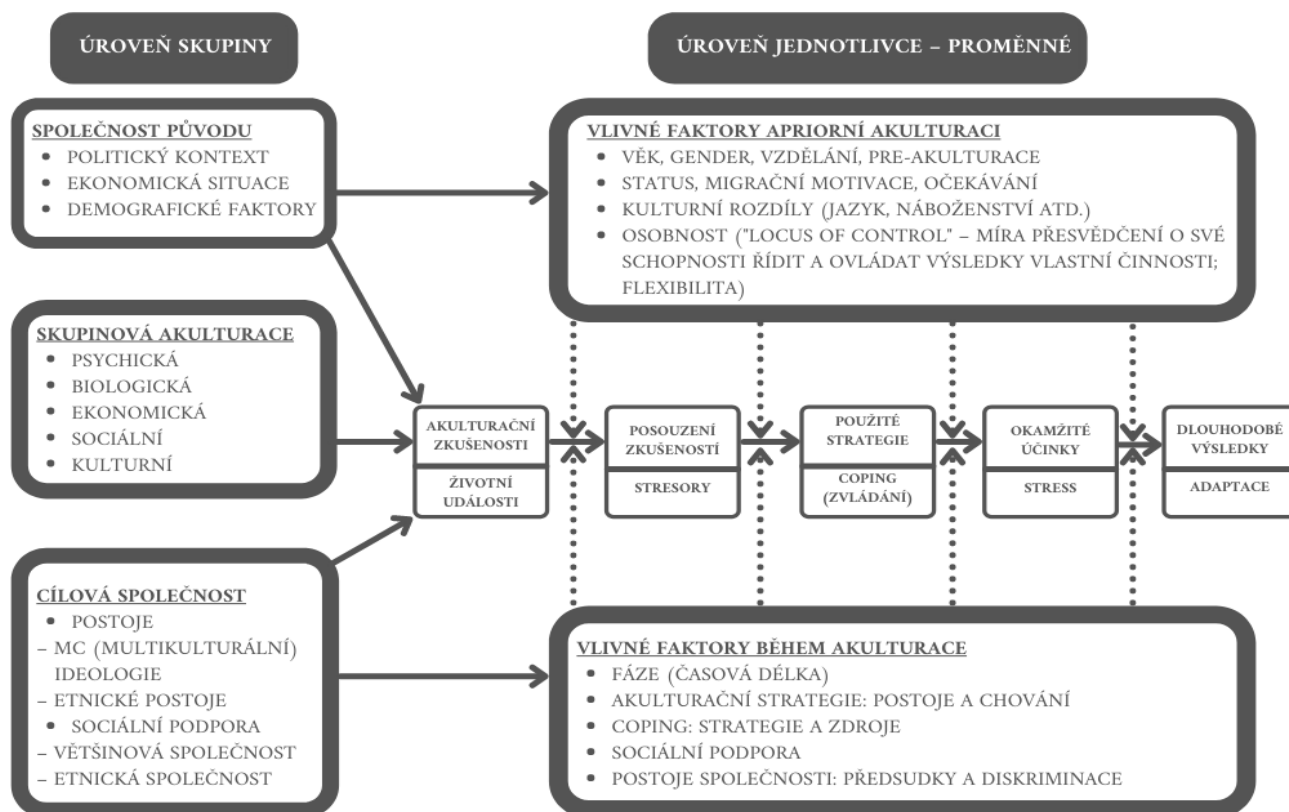

Schéma č. 1 – Rámec výzkumu akulturace (Berry, 1997, s. 15. – překlad vlastní)

2.2.1. Sociokulturní adaptace

Ward and Kennedy (1999), kteří stejně jako výše zmíněný Berry pracují s adaptací v procesu akulturace, sociokulturní adaptaci považovali za doménu chování a úspěšnosti při dosahování každodenních cílů v nové kultuře, kterou lze získat prostřednictvím procesu kulturního učení (akulturací) dovedností, postupů a norem specifických pro danou kulturu. Za úspěšnou sociokulturní adaptaci považuje Berry takovou adaptaci, při níž je akulturující se jedinec schopen řídit svůj každodenní život v novém sociokulturním prostředí, a zároveň tu, která se v průběhu času zlepšuje získáváním kulturních znalostí a udržováním kontaktu s danou kulturou (Berry, 1997, s. 20-21).

Jednu typologii adaptačních strategií vypracoval John Berry (1997), který hovoří v rámci akulturace o čtyřech způsobech adaptace: integrace, asimilace, separace, marginalizace. Toto rozdělení založil na kombinaci ano–ne zodpovězení dvou otázek týkajících se

dominance jedné z kultur v akulturaci jedince. Za prvé odpovídá na otázku, zda jedinec usiluje o udržení si své kulturní identity a jejích charakteristik. Za druhé se ptá, jestli jedinec navazuje kontakt s jinou (novou) kulturou a jestli v ní nějakým způsobem participuje. Na základě odpovědí je *asimilace* adaptační strategií jedinců, kteří upřednostňují kontakt s jinou kulturou a příliš netrvají na zachování své (původní) kulturní identity. Druhou strategií je *integrate*, při níž si jedinec zachovává nějaké prvky původní kultury a zároveň má zájem přijmout prvky kultury jiné a participovat na ní. *Separaci* nazývá třetí adaptační strategii, při níž si jedinec zachovává svou kulturní identitu a současně se vyhýbá interakci s jinou kulturní skupinou. Posledním čtvrtým typem adaptační strategie je *marginalizace*, kdy jedinec nelpí na zachování své kulturní identity a taktéž nevyhledává kontakt s lidmi jiné kultury (Berry, 1997, s. 9–12). Ve své práci bych ráda na tuto typologii navázala a pokusila se o identifikování typu adaptace mých participantek.

V procesu psychologické akulturace Berry (1997) rozumí adaptaci jako reakci na stres a přizpůsobení se stresovým podmínkám. Aplikujeme-li tuto teorii na případ transnacionální migrace, představovala by stresor střet s novou kulturou cílové země, způsobeným stresem by byl kulturní šok a sociokulturní adaptací strategie zvládnutí tohoto stresu (Berry, 1997, s. 13)

2.3. Genderový aspekt migrace

Migrace (a tedy i sociokulturní adaptace) je multifaktorově podmíněný proces a jeho jednotliví aktéři jsou ovlivněni nejen prostředím¹⁷, ve kterém k němu dochází, nýbrž vlastním souborem identit – svým socioekonomickým statutem, věkem, svou etnicitou, kulturou a taktéž i genderem. Stejně jako ostatní kategorie ve výčtu je gender sociálním konstruktem, který působí svým vlivem na všechny sféry sociálního života – tedy i sociokulturní adaptaci. „Gender zahrnuje kulturní a sociální stereotypy a očekávání, které se pojí k jednotlivým pohlavím“ (Fafejta, 2004, s. 30). Produkuje tak genderové identity a jejich sociálně-očekávané role, které mají svá práva a své povinnosti.

Důležitou vlastností genderu, jakožto sociálního konstruktu (na rozdíl od pohlaví) vázaného na společenské normy, je zároveň proměnlivost jeho obsahu (Fafejta, 2004, tamtéž). Transnacionální migranti se v průběhu migrace nacházejí v minimálně dvou různých sociokulturních prostředích,

¹⁷ Ekonomický, politický a environmentální kontext.

jejichž pojetí genderu a souvisejících sociálních genderových rolí se může lišit. To, že je v zemi původu gender sociálně-konstruovaný jinak než v zemi původu, může migranta zvýhodnit, ale také znevýhodnit (Ezzeddine, 2011, str. 113).

2.3.1. Femigrace

Spojením slov feminita (ženského genderu) a migrace vznikl pojem femigrace. Ačkoli jsem se domnívala, že toto „mé“ kreativní skloubení bude činit mou práci unikátní, krátké vyhledávání na internetu mě vyvedlo z omylu. Při rešerši jsem našla stejnojmennou blogovou webovou stránku (www.femigration.com), která sdílí imigrační příběhy žen s důrazem na genderová specifika ženské sociální role (Radoja & Tica, 2021).

Genderově citlivý přístup – konkrétně feministickou perspektivu – jsem ve svém výzkumu zvolila z toho důvodu, že podobně jako Olena Fedyuk (2006, s. 73) věřím, že je migrace genderovanou zkušeností. Ačkoli migrace žen není nic raritního a početně se téměř rovná té mužské¹⁸, nese s sebou vzhledem k odlišným genderovým rolím jiná sociální očekávání (Ministerstvo vnitra České republiky, 2020). V pracovní migraci se gender projevuje v genderově rozlišených mzdách a pracovních podmínkách, ale i nerovnoměrném rozdělení odpovědnosti za péči o děti mezi muže a ženy a transnacionálním mateřstvím (Fedyuk & Kindler, 2016, s. 73).

Proto se domnívám, že bude mít *ženství* mých participantek vliv i na jejich sociokulturní adaptaci. Tento vliv přiznává i Berry (1997, s. 22), který tvrdí, že na adaptaci působí rozdílné pojetí ženského genderu imigrační a emigrační kultury. Je-li mezi těmito kulturami markantní rozdíl v zacházení se ženami, mohou se nové genderové role, které přijmou migrantky v cílové kultuře, dostat do konfliktu s rolemi „hranými“ v kultuře/společnosti původu.

SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI

V rámci teoretické části jsem stručně uvedla (pracovní) migraci z Ukrajiny do širšího historicko-politického kontextu imigrace do České republiky. Zároveň jsem si definovala předmět svého výzkumu. Zabývala jsem se konceptualizací migrace (pull a push faktory) a její kategorizací a typologií dle Heniga. Dále jsem se zaměřila na transnacionální typ migrace (tj. migrace přes státní hranice) a s ní spojenou sociokulturní adaptaci migrantů v cílové zemi za využití teoretických

¹⁸ V roce 2019 tvořili muži 57,3 % a ženy 42,7 % cizinců s povoleným pobytem na území České republiky.

konceptů Johna Berryho. V neposlední řadě jsem teoreticky rozpracovala ekonomicky motivovou podobu transnacionální migrace v souvislosti s některými jejími charakteristikami: možnosti zvyšování životní úrovně migranta pomocí práce v zahraničí, dequalifikaci migrantů na pracovním trhu cílové země a využívání sociální migrační sítě. V závěru jsem se věnovala genderovému aspektu migrace, a to především vlivu ženského genderu na migraci a jeho adaptační fázi.

II. VÝZKUMNÁ ČÁST: BIOGRAFICKÝ VÝZKUM

1. METODOLOGIE

V této kapitole se věnuji metodologické části mé práce. Objasním zde čtenářům své důvody k výběru tohoto tématu a výzkumné metody k realizaci jeho výzkumného šetření. Dále se zde budu zabývat vysvětlením výběru zaměření výzkumu, výběru daného výzkumného vzorku participantů a technik, které jsem využila k jeho uskutečnění a k získání a interpretaci (vyhodnocení) dat.

1.1. Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu, a tedy i této bakalářské práce, je zjistit, jaká specifika má sociokulturní adaptace pracovních migrantek z Ukrajiny v českém prostředí. Všímám si proto, jak si proces své adaptace konstruuji samotné migrantky, a to s ohledem na genderový aspekt migrace a na specifika ženské role ve společnosti.

Pro zúžení předmětu svého výzkumu se zaměřím pouze na část velmi širokého fenoménu – migrace žen (femigrace) z Ukrajiny do České republiky. Touto částí je, jak podtitul práce napovídá, adaptace¹⁹ žen z Ukrajiny, které nabývají pracovní zkušenost v České republice. Adaptaci si v návaznosti na Johna W. Berryho (1997) definuji jako přizpůsobení se životním podmínkám. U transmigrantů, tedy jedinců migrujících přeshraničně, dochází taktéž i k přizpůsobení se odlišným *sociokulturním* podmínkám. Toto přizpůsobení odpovídá úpravám či změnám chování v interakci s novým prostředím. V tomto ohledu se budu zabývat sociokulturním rozměrem adaptace, tj. přizpůsobení se těchto žen z Ukrajiny českému sociokulturního prostředí, do kterého vstupují (Berry 1997, s. 6-7).

Věřím, že výsledky mého výzkumu mohou více otevřít diskusi nad genderovým aspektem migrace, na který je v mé práci kladen velký důraz. Přestože se nyní téma genderu ve veřejném diskurzu objevuje stále častěji, v rámci migrace je jeho vliv stále zanedbáván a opomíjen.

Současně doufám, že se mi podaří podpořit rozbití stereotypního nahlížení na skupinu migrantů z Ukrajiny v českém pracovním prostředí. Tento stereotyp či předsudek vychází z představy, že migrující z Ukrajiny představují jakousi homogenní skupinu orientovanou

¹⁹ Adaptace jako část migračního procesu.

pouze na peněžní zisk. Má práce proto poukazuje na rozdíly mezi samotnými participantkami (tj. migrantkami) a nabídne náhled na tuto migraci osvobozený od předsudků.

1.1.1. Výzkumné otázky

Mou hlavní výzkumnou otázkou, kterou jsem si položila, je: *Jaká jsou specifika sociokulturní adaptace pracovních migrantek z Ukrajiny v českém prostředí?*

Vedlejšími výzkumnými otázkami, na které má práce odpovídá, jsou tyto tři:

- 1) *Jaký průběh má sociokulturní adaptace žen z Ukrajiny v České republice?*
- 2) *Jak tato adaptace probíhá s ohledem na pracovní prostředí, ve kterém se migrantky v ČR pohybují?*
- 3) *Jaký vliv má gender migrantek na jejich adaptaci?*

1.2. Výběr výzkumné metody a techniky

K výzkumu jsem po konzultaci s vedoucím práce zvolila kvalitativní biografickou metodu s genderovou (feministickou) perspektivou. Kvalitativní metodologie mi umožnila komplexnější studium adaptační fáze femigrace a díky biografické metodě jsem mohla pozorovat, jak si femigraci konstruují samotné ženy migrantky.

Biografické kvalitativní metodě jsem vděčná vůbec za možnost studia abstraktních kategorií: gender a adaptace. Jedná se totiž o sociálně konstruované (uměle vytvořené) kategorie, které nebývají běžně majoritně používány a slouží především lidem, kteří tyto jevy potřebovali verbálně uchopit k práci s nimi (Berger a Luckmann, 1999). Znamená to tedy, že migrantky jevy, které spadají do těchto kategorií, většinou nereflektují jako součást těchto kategorií nebo si je s nimi přímo nespojují. To si dovoluji tvrdit, jelikož jsem se ve všech rozhovorech s participantkami setkala s jakýmsi popřením vlivu genderu na migraci. A to tak, že ačkoli participantky v rozhovoru popisovaly různé zkušenosti se zvýhodněním/znevýhodněním spojené s vlastním genderem (ženstvím²⁰), při doplňkové otázce vliv svého ženství na jejich migraci s jistotou popřely. Proto bylo v mých pilotních polostrukturovaných rozhovorech (viz podkapitola Pilotní rozhovory) velmi náročné se na takto zaměřené otázky zeptat. Rozhodla jsem se proto o schůdnější výzkumnou techniku pro tento výzkum, kterou je biografické interview. Takto jsem mohla odkrývat „přirozeněji“

²⁰²⁰ Všechny participantky se samy identifikovaly jako ženy.

přímo z životních příběhů participantek nejen adaptační strategie, ale i vliv genderu na pracovní migraci a interakci genderu s jinou formou nerovnosti – národnost, třída, kultura či etnicita (Merrill a West 2009, s. 30).

V rámci kvalitativní biografické metody jsem využila techniky biografického interview, ale i nepřímé participace ve skupinách na sociální síti Facebook, ve kterých se sdružují migrující z Ukrajiny a ve kterých si mezi sebou předávají různorodé informace. Celkem jsem provedla pozorování ve čtyřech facebookových skupinách, které byly převážně soukromé a bylo nutné, aby zakládající členové mou žádost o členství ve skupině schválili. Ve skupinách jsem se aktivně neangažovala a tuto platformu využila pouze ke sběru dat sloužícímu k lepší kontextualizaci příběhů participantek.

1.3. Výzkumný vzorek

Co se týče výběru výzkumného vzorku k mému výzkumu, oslovila jsem ženy, které pocházejí z Ukrajiny a postupně nabývaly pracovní zkušenosti v České republice. Před zahájením vyhledávání participantek ke svému výzkumu jsem se domnívala, že se nebude jednat o náročný úkol, jelikož osoby s ukrajinským občanstvím zastávají nejvíce zastoupenou skupinu cizinců pracujících v ČR (Český statistický úřad, 2020). Ze začátku roku 2020 byl terén opravdu velmi dobře dostupný a povedlo se mi v krátkém čase domluvit hned několik rozhovorů. K vyhledávání participantek jsem využívala svých kontaktů, kontaktů mých příbuzných a přátel, ale později taktéž samotných participantek. Všechny naplánované schůzky s participantkami byly však kvůli pandemii koronaviru (plošným opatřením) během března 2020 zrušeny a bylo nutné hledat nové participantky. V novém (tentokrát technicky i časově) náročnějším hledání se znovu oplatily kontakty mých přátel a příbuzných, kteří mě odkázali na své známé splňující mnou poptávané charakteristiky. Tyto ženy jsem poté prvně kontaktovala skrze SMS zprávy či email, přes které došlo k domluvě osobní, či online schůzky.

Ve výsledném výzkumném vzorku bylo pět žen narozených v rozmezí let 1973-1993, narozených a vyrůstajících na Ukrajině. Pouze dvě participantky pocházely ze Zakarpatské Ukrajiny, zbylé pocházely z jiných geograficky velmi vzdálených částí Ukrajiny. Ve vzorku byly tři ženy s vysokoškolským vzděláním, jedna vysokoškolská studentka a jedna žena odborně vyučená. Žádná z žen nebyla v České republice poprvé – dvě z nich měly již v Česku trvalé bydliště, jedna žádala o přechodné bydliště, další v Česku zůstávala (trvale) na

základě uznaného studentského víza a poslední migrovala cirkulačně a využívala turistické vízum.

1.3.1. Vliv pandemie COVID-19 na vyhledávání participantek

Komplikace spojené s hledáním participantek a realizací výzkumných rozhovorů nastaly propuknutím pandemie COVID-19 v České republice a jejími dopady na transmigraci (uzavření hranic, zpřísnění pravidel pro vstup do země) a na trh práce (radikální úbytek pracovních míst omezením/zavřením některých služeb). Oslovené participantky odjely zpět na Ukrajinu a shánění nových participantek k rozhovoru se stalo v několika ohledech obtížným. Nejen, že mnoho migrantů se vrátilo do svých domovů, ale také kvůli dodržování pandemických nařízení (omezení pohybu osob a scházení se s lidmi mimo domácnost), kterým osobní schůzky s participantkami odporovaly. Přesto většina participantek trvala na osobní schůzce, ať už z důvodu nevlastnění technologií nutných pro online schůzku, či z důvodu strachu a nejistoty z neosobního setkání s naprosto cizí osobou.

V konečném důsledku měl výzkum v pandemických podmínkách velký dopad na výzkumný vzorek. Ačkoli jsem kvůli pestrosti a důkaznosti heterogenity ukrajinské komunity v České republice více nespecifikovala poptávané charakteristiky svých participantek, ve výzkumném vzorku převažují ženy pobývající v Česku dlouhodobě/trvale. Tento fakt působí na výsledky mého výzkumu, které bych ráda v této části refletovala.

Jelikož jsou mezi participantkami jen ženy, jejichž adaptace započala před více než dvěma lety, musím zohlednit, že na svou prvotní adaptaci vzpomínají. Jejich příběhy jsou proto rekonstrukcemi této adaptace. Věřím, že pokud by se ve vzorku objevily ženy, které nyní zažívají své první dny či týdny v Česku, byla by jejich konstrukce a jejich příběhy jiné než žen, které si svou adaptaci rekonstruují několik let zpětně.

1.4. Realizace výzkumných rozhovorů

K této bakalářské práci se mi podařilo provést celkem pět výzkumných rozhovorů s pěti různými participantkami. Čtyři z nich proběhly v rámci osobní schůzky, poslední pátý rozhovor byl uskutečněn online formou videohovoru. Všechny rozhovory byly se

souhlasem participantek nahrávány k pozdějšímu přepisu a analýze. Rozhovory jsem prováděla ve dvou etapách dvěma způsoby – polostrukturované pilotní rozhovory a biografická interview. Oba typy rozhovorů mají své opodstatnění. Ačkoli jsem tři polostrukturované rozhovory učinila jako pilotní k ověření proveditelnosti a případnému vylepšení plánu výzkumu, rozhodla jsem se je využít k doplnění informací z rozhovorů biografických. Taktéž poslouží ke srovnání, či podpoření výsledků analýzy rozhovorů biografických. Pilotní rozhovory jsem realizovala v průběhu léta 2020, kdy jsem se sešla se třemi participantkami, a biografická interview se dvěma participantkami se mi podařilo uskutečnit na přelomu let 2020/2021.

Rozhovory hodnotím jako vydařené a co se rapportu a probingu týče, velmi dobře se mi osvědčil neformální přístup, konkrétně tykání a rozhovor v uvolněné atmosféře před otevřením tématu femigrace, který mohl elegantně přejít ve výzkumný rozhovor. Tykání napomohlo především k odbourání jazykové bariéry, aby se participantky více uvolnily a nemusely si hlídat formální stránku konverzace. Pro vytvoření vhodné atmosféry byla rovněž nutná má alespoň průměrná znalost geografie a reálií Ukrajiny, jakož i znalost historie a kulturního vývoje tohoto regionu. Věřím, že přátelská nálada přispěla k validitě argumentů použitých v závěrech mé práce.

1.4.1. Podoba a vedení pilotních rozhovorů

První tři rozhovory, které jsem ke svému výzkumu vedla, slouží ve výzkumu především jako pilotní. Jednalo se o polostrukturované rozhovory s osnovou zaměřenou hlavně na okolnosti migrace žen z Ukrajiny do Česka. Osnovu jsem se pro lepší návaznost a souvislost rozhodla pojmut chronologicky a rozdělila ji na čtyři části.

V první části *Životní příběh migrantky* jsem dala prostor samotným participantkám a po úvodním vysvětlení cílů výzkumu jsem poprosila participantky o vlastní představení. Jelikož participantky očekávaly ryze neosobní vědecký přístup k rozhovoru, po této části rozhovoru se participantky jevily mnohem otevřenější a klidnější. V druhé části osnovy *Ukrajina* jsem se tázala na otázky spojené s jejich původem. Ptala jsem se na životní podmínky, životní standard, vztah k prostředí, vzdělání; na jejich (mnohdy první) pracovní zkušenosti na Ukrajině – pracovní dráhu, volbu práce, finanční ohodnocení, pracovní kolektiv, spokojenost; ale také na jejich

sociální vztahy na Ukrajině – rodina, přátelé, sousedé, partneři, manželé. Od třetí části *Cesta* (samotné migrování) byla již osnova více zaměřena na adaptaci, jelikož jsem se zde zabývala otázkami na první kontakt migrantek s novou (cílovou) zemí, kde se rozhodly pracovat. Tato část je velmi specifická svou liminalitou – hraničností. Soustředila jsem se na to, jaká byla motivace těchto žen migrovat (důvod migrace za prací v zahraničí), jak volily cílovou zem, zaměstnání v ní, jak probíhalo vyřizování záležitostí s migrací spjatých (administrativa, jízdné, víza, ubytování, případně hlídání dětí), jak se vypořádaly s otázkou návratu, a nakonec i na případné komplikace s migrací spjaté. Čtvrtá poslední část *Česká republika* byla taktéž zaměřena na adaptaci a byla zaměřena na podobná témata jako část *Ukrajina* – otázkami na zaměstnání, životní podmínky a sociální vztahy.

Dotazovány byly celkem tři participantky. První dotazovanou byla jednačtyřicetiletá Táňa původem ze Zakarpatské oblasti Ukrajiny, která v době rozhovoru pracovala jako pomocná síla v masokombinátu ve vesnici na severu Moravy, kde byla současně ubytována. Na tuto pracovní pozici se dostala přes agenturu umožňující práci v České republice migrantům z Ukrajiny. Do Česka se opakovaně pracovně vrací dva roky od doby, kdy přestala pracovat na Ukrajině jako učitelka na základní škole. Migruje cirkulačně a co dva až tři měsíce se vrací z Ukrajiny do Česka a naopak. První rok své migrace pracovala na více místech České republiky (především Moravy a Slezska). Doma na Ukrajině žije se svým mužem a jeho rodiči. Její dvě dospělé děti již v domě nežijí – dcera žije s manželem, syn studuje a žije v nedalekém městě. V průběhu rozhovoru byla ochotná odpovídat na všechny mé dotazy a věřím, že její odpovědi mohu považovat ve svém výzkumu za důvěryhodné. Taktéž jí vděčím za seznámení s její kolegyní, která se stala mou druhou participantkou.

Jako druhá byla dotazována dvacetičtyřletá Máša pocházející z vesnice na severozápadu Ukrajiny. Po dosažení 18 let a vyřízení cestovního pasu začala jako absolventka střední školy (oboru kuchař/číšník) sezónně pracovat v zahraničí. První tři roky pracovala ve farmaceutické společnosti v Polsku přes agenturu, která patří jejímu známému. Čtvrtý rok ji však agentura pracovně poslala za polské hranice do ČR. Později v Česku sezónně pracovala na několika různých pracovních pozicích, díky kterým se seznámila se svým současným přítelem. S tím (v době rozhovoru) žila v Česku a co dva, tři měsíce se vracela na Ukrajinu za svými rodiči, a především svým

čtyřletým synem z předchozího manželství. Náš rozhovor probíhal v klidu a díky našemu malému věkovému rozdílu byl rozhovor uvolněný.

Třetí pilotní rozhovor jsem vedla s třicetiosmiletou Olgou z města v severozápadní části Ukrajiny, která v Česku žila trvale už více než patnáct let. Na Ukrajině vystudovala ekonomickou univerzitu a po otěhotnění se vdala. Po pár letech manželství a komplikovaném rozvodu se rozhodla „utéct“²¹ do zahraničí. Pro zrychlení tohoto procesu si zvolila nelegální migraci přes „mafii“²². I přes zaplacení vysoké sumy za službu „mafie“ se jako rozvedená²³ do zahraničí nedostala a jedinou možností pro uskutečnění jejího útěku byl sňatek s kolegou z práce. Čerstvě vdaná se nejprve do České republiky dostala sama a po několika měsících se vrátila pro manžela a své dítě. Od té doby v hlavním městě Česka pobývá s manželem i dítětem trvale. Nejprve pracovala nelegálně jako pomocná síla v kuchyních a úklidu, později se jí podařilo mafii opustit a v rámci svého živnostenského se dnes již několik let v ČR živí uklízením domácností. Rozhovor s Olgou byl v porovnání s ostatními rozhovory nejkontroverznější a otevřel další témata, která jsem zohlednila v přepracování výzkumného plánu.

1.4.2. Podoba a vedení biografických interview

Biografická interview, která jsem k výzkumu vedla, byla zaměřena na adaptační fázi migračního procesu participantek a její genderový rozměr. Struktura těchto rozhovorů měla dvě fáze – první tvořila hlavní biografická otázka a druhá sloužila k doptání se na detaily a jiné informace.

V rámci první fáze jsem úvodní otázkou „Co jste vy jako žena prožívala první týdny, měsíce v Česku?“ metaforicky nastavila mantinely rámující období, ve kterém probíhá tzv. adaptace migrantky v českém prostředí. A zároveň obsahovala sociální rozměr „ženství“, který odpovídá sociálním projevům konstrukce vlastního genderu.

²¹ Takto označovala sama participantka svůj odchod z Ukrajiny.

²² „Mafii“ označovala participantka zprostředkovatele nelegální migrace, kteří si za své služby účtovali vysoké částky. Participantka popisovala strategie a způsoby, kterými tyto „mafianti“ své klienty do zahraničí dostávali a v zahraničí pod svým vlivem drželi. Taktéž hovořila o propojenosti „mafiantů“ s ukrajinskými velvyslanectvími v zahraničí, díky které bylo nemožné pro jejich klienty jejich služby (nelegální migrace) opustit.

²³ Participantka vysvětlovala, že svobodné a rozvedené ženy nebyly přijímány k migraci, jelikož se v cílových zemích k získání občanství vdávaly za muže bez domova.

Po položení otázky jsem nechala ženy volně vyprávět a konverzaci posouvala dál jen příkyvováním a podobnými komunikačními prostředky bez změny tématu.

Po volné naraci participantek následovala druhá fáze rozhovoru, kde jsem měla možnost se doptat na detaily a konkrétnější otázky. Zde jsem se ptala na doplňkovou otázku týkající se vlivu genderu na migraci – ovlivnilo vaši migraci nějak to, že jste žena? Ale taktéž na adaptačně-orientované otázky:

- Jaké jsou vaše první vzpomínky na Českou republiku?
- Co zpříjemnilo/znepříjemnilo váš pobyt v České republice?
- Vnímáte nějaké rozdíly mezi Ukrajinou a Českou republikou (popř. jaké)?
- Liší se váš ukrajinský život od života v České republice?
- Jak jste se sama přizpůsobila životu v České republice?
- Jak jste trávila a trávíte svůj volný čas?

Tento typ rozhovorů jsem uskutečnila se dvěma participantkami. Těmi byly Saša a Katalin. Nejdříve jsem se setkala s dvaadvacetiletou Sašou, která v České republice pobývá už šestý rok. Pochází z Donětska a do České republiky přijela prostřednictvím svého učitele ze základní školy, aby zde studovala na soukromé střední škole. Daný učitel ji před výjezdem vyučoval český jazyk, přes nějž do Česka přijela spolu se dvěma dalšími studentkami. V Česku měly k dispozici „zástupkyni“²⁴ z Ukrajiny, která jim pomáhala v řešení různých záležitostí. Po rozvodu rodičů²⁵ se kvůli omezení financování z jejich strany rozhodla pro brigády. Začínala jako učitelka tance v dětských kroužcích a v době, kdy byl rozhovor veden, při práci studovala na univerzitě, jelikož jí bylo poskytnuto studentské vízum. V rozhovoru jsem si cenila její otevřenosti a upřímnosti.

Druhé biografické interview se odehrálo online s Katalin – téměř čtyřicetiletou ženou původem ze Zakarpatské Ukrajiny, která se do Česka poprvé vydala před dvaceti jedna lety za účelem výdělků na studium VŠ na Ukrajině. Její plány se změnily poté, co v Česku poznala svého (později) manžela a studovat se rozhodla na české univerzitě. Do konce studia si přivydělávala často velmi náročnými brigádami, po škole se však chtěla realizovat v rámci vystudovaného oboru. A

²⁴ Tato žena, kterou Saša nazývala „zástupkyní“, spolupracovala s daným základoškolským učitelem, jež na Ukrajině nabízel studentům zprostředkování studia v ČR. Realizaci těchto nabídek měla tato zástupkyně pocházející z Ukrajiny, ale trvale žijící v České republice.

²⁵ Po necelém roku Sašiného pobytu v ČR.

ačkoli měla po rozvodu s manželem možnost návratu na Ukrajinu, vybrala si život v České republice. Vystřídala několik zaměstnání, ale vždy hledala práci ve svém oboru. Dnes pracuje v městské správě a na své pozici je velmi spokojena. Rozhovor s ní hodnotím velmi kladně a jsem jí vděčná za její upřímnost.

1.4.3. Etické otázky spojené s vedením výzkumných rozhovorů

Zde bych ráda dala prostor etickým otázkám, které doprovázely realizaci rozhovorů k výzkumu. Ty se týkaly za prvé anonymizace participantek kvůli citlivosti sdělených informací a za druhé osobních schůzek s participantkami během pandemických opatření.

První etické dilema, kterým jsem se v souvislosti s rozhovory zabývala, byla anonymizace participantek. Od začátku výzkumu jsem si byla vědoma citlivosti osobních informací, které ke studiu svého tématu od svých participantek potřebuji, a anonymizace byla participantkám nabídnuta hned po prvním oslovení participantek. Rozhovory, za které jsem jim velmi vděčná, vnímám podobně jako Merrill a West (2009). Věřím totiž, že výzkumné biografické rozhovory lze využít nejen k získání potřebných dat, nýbrž i posílení samotných participantek pomocí sdílení jejich silných životních příběhů. Zároveň je nutné upozornit, že tyto individuální příběhy jsou současně kolektivními. To znamená, že podobné zkušenosti, jako mé jednotlivé participantky, může mít ve skutečnosti více žen (Merrill a West 2009, s. 29-30). Proto jsem způsob anonymizace diskutovala přímo s participantkami a některé mi svolily použít svá křestní jména k práci s rozhovory, jiné upřednostňovaly nahrazení za jiné křestní jméno.

Druhé etické dilema vyplývá z realizace rozhovorů formou osobní schůzky za mimořádných opatření spojených s pandemií koronaviru. Toto dilema se naštěstí týkalo pouze dvou posledních participantek, jelikož předešlé rozhovory se nám podařilo stihnout v době rozvolnění daných opatření. Oběma participantkám jsem online rozhovor navrhla, avšak jen jedna s touto variantou souhlasila. Druhá upřednostnila osobní schůzku u ní doma. Vzhledem ke striktnímu dodržení všech předepsaných opatření bylo zcela zabráněno možnosti přenosu nákazy a rozhovor mohl tedy i tak proběhnout.

1.5. Metody vyhodnocování a interpretace dat

V této kapitole uvedu metody, které jsem použila k vyhodnocení a interpretaci získaných dat. Využila jsem metody epizodizace biografii – grafického zobrazení příběhů žen s vyznačenými zlomovými momenty ohraničujícími jednotlivé etapy jejich migrace.

Navazuji na koncept paralelních životů v transnacionálním prostoru, který ve výzkumu migrace využívala například Petra Ezzeddine (2019, s. 7) či Eva Janská (2015, s. 123). Tomuto konceptu v metodologii zpracování a interpretaci dat rozumím jako jedné z možných perspektiv, jíž lze na transmigraci nahlížet. Umožňuje pozorování odlišného chování, jednání migrantů v zemi původu a cílové zemi, do které migrují. Proto jsem ji využila k aplikaci na adaptační procesy mých participantek.

1.5.1. Koncept minor/major v rámci paralelních životů

Koncept paralelních životů transmigrantů mi posloužil jako inspirace a ve své práci zabývající se adaptací jsem jej využila jako teoreticko-metodologické východisko. Při aplikaci této perspektivy na získaná data se mi odkrylo možné rozšíření tohoto konceptu. Z přepsaných rozhovorů jsem vypožadovala určitou preferenci jednoho z paralelních životů, které transmigrantky vedou. Podle preference (prioritizace) jednoho z nich si současně migrantky volily odlišné adaptační strategie. Podobně podle dominance jedné z nich rozdělil tyto adaptační strategie John Berry na integraci, asimilaci, segregaci a marginalizaci (Berry, 1997, s. 9–10). V této práci jsem se však rozhodla použít i vlastní koncept *dvojitý život – minor a major*, který je kombinací konceptu paralelních životů v transnacionálním prostoru a teoretického dělení adaptačních strategií v procesu akulturace.

V tomto konceptu je rozlišen „minor život“ a „major život“. V případě, že byl pro participantky prioritní (major) ukrajinský život²⁶, přizpůsobovaly oba své životy tomuto faktu a byly ochotnější v Česku (minoru) snést horší podmínky než ty, které by za normálních okolností snášely na Ukrajině. Horší české podmínky snesly s vidinou toho, že si budou moci finančně dovolit lepší podmínky doma na Ukrajině – zařízení domu, možnost dovolené apod. Migrace do České republiky pro ně v tomto případě byla pouhým prostředkem, kterým se mohly lépe realizovat na Ukrajině. Podle Berryho

²⁶ Mé participantky žily dva paralelní životy.

(1997, s. 9) typologie tyto migrantky volily segregační a marginalizační adaptačních strategie.

V opačném případě, byla-li majorem pro migrantky Česká republika, přizpůsobovaly oba své životy jeho prioritizaci. Například postupně omezovaly návštěvy Ukrajiny, zlepšovaly své ubytovací a pracovní podmínky v Česku a plánovaly svou budoucnost v České republice (vyřizování trvalého/přechodného bydliště, hypotéky atd.). To znamená, že s větší pravděpodobností budou jejich adaptačními strategiemi integrace a asimilace.

Současně bych chtěla upozornit na fluiditu tohoto konceptu a možné liminality, kterou bych chtěla ve výsledcích analýzy prezentovat na příkladu biografie jedné z participantek.

1.5.2. Epizodizace biografii – linka zlomových bodů

Další technikou, kterou jsem zpracovávala svá data, bylo grafické znázornění jednotlivých biografických²⁷, ale i polostrukturovaných rozhovorů. Vizualizací biografii jsem docílila kontextualizace událostí²⁸, ke kterým v životech migrantek došlo od prvního příjezdu do Česka do doby rozhovoru. Zároveň jsem v nich zaznamenala zpříjemnění a znepříjemnění jejich pobytu v České republice, ve kterých se projevuje jejich adaptace.

²⁷ Grafická znázornění biografických rozhovorů uvedu u výsledků analýzy u daných biografii a znázornění polostrukturovaných rozhovorů v příloze práce.

²⁸ Tedy těch událostí, které ženy v rozhovoru zmínily.

2. PREZENTACE VÝSLEDKŮ ANALÝZY BIOGRAFIÍ

V této části bych se ráda věnovala výsledkům analýzy získaných biografických rozhovorů. Klíčová pro mou analýzu byla data a informace o pobytu od příjezdu migrantek do cílové země. V té době po překonání administrativních národních hranic překonávaly migrantky další hranice a překážky (jak fyzické, tak **sociokulturní** a psychologické).

Níže se budu zabývat adaptačními procesy dvou mých participantek, se kterými jsem vedla biografická interview. Podkapitoly v rámci jednotlivých biografí (Sašiné a Katalininé) jsem se rozhodla členit podle dominantních jevů v jejich adaptaci v chronologické návaznosti.

2.1. Sašina biografie

Saša byla první participantka, se kterou jsem biografické interview vedla. V rozhovoru byla bezprostřední a především velmi otevřená, za což jsem jí moc vděčná. Důležité je však upozornit, že nejprve do Česka přijela za studiem na střední škole. Do výzkumu jsem se ji přeci rozhodla zařadit, jelikož zkušenosti s prací přesto pokrývají téměř celý její pobyt v ČR, až na prvních pár měsíců, kdy se intenzivně vracela domů na Ukrajinu.

Sašin příběh byl specifický její přípravou na samotný výjezd do zahraničí. O ohledem na její adaptaci a integraci vybírali (tehdy nezletilá Saša s rodiči) nejen zemi, nýbrž i město. Klíčové pro jejich rozhodování bylo to, že si uvědomovali, že se Saša na Ukrajinu už na trvalo nevrátí a hledají pro ni tedy nové trvalé bydliště²⁹. Zvolené Česko, které bylo od začátku migrace pro Sašu major, bylo v porovnání s Velkou Británií, která byla druhou volbou, dostupnější (finančně, jazykově, vzdáleností), ale zároveň patřilo (jako Velká Británie) mezi „evropské moderní státy“. Ačkoli osobně nerada dělím společnosti a státy na moderní a nemoderní, Saša toto dělení během rozhovoru používala a taktéž nepovažovala Ukrajinu za součást „moderní“ Evropy. Česko ale podle této dichotomie bylo dostatečně moderní a stalo se tak Sašinou cílovou zemí. Taktéž výběr města byl promyšleným aktem a zaměřen byl hlavně na zvýšení pravděpodobnosti její integrace mezi majoritní společností. Nevybrali proto hlavní město, kde se soustředí většina cizinců, nýbrž menší město, kde je cizinců v poměru s místními obyvateli méně. Cizinci se v tomto menším městě podle jejich úvahy nesdružují a nesegregují, působí na ně silně integrační tlak a spíše se začlení do majoritní české společnosti.

²⁹ Český život byl proto pro Sašu od začátku migrace prioritní a tedy major.

S A Š A

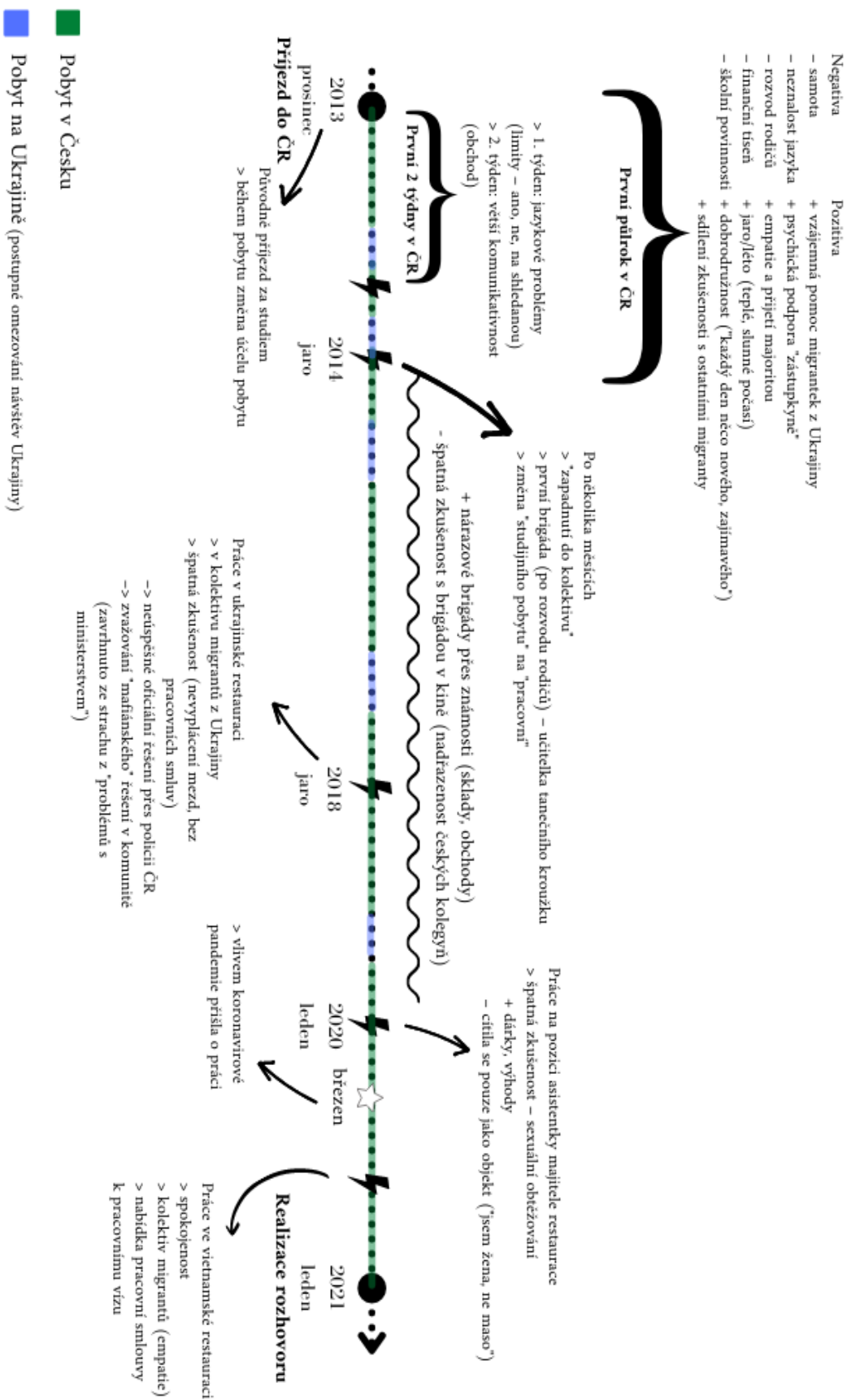

Schéma č. 2 – grafické znázornění Sašiny adaptace (linka zlomových bodů)

„Protože v Praze je hodně Rusáků a tam je malá – jakože pravděpodobnost, že bych se naučila tak dobře česky jako tady [...] A v Praze není taková možnost, aby se naučila dobře. Protože tam na každém kroku máš prostě Rusáka a ,hm, ty jsi můj kamarád, dobře’ a to je vše.“ (Saša, leden 2021)

2.1.1. Příjezd a první měsíce v České republice

Saša do Česka přijela z Donětska jako nezletilá spolu se dvěma stejně starými dalšími migrantkami z Ukrajiny. Ačkoli pocházely ze stejného města, vzájemně se před příjezdem do ČR neznaly. Společně měly to, že do Česka přijely přes „známou“ z Ukrajiny žijící v Česku, která byla ve spojení s jejich učitelem³⁰ základní školy, se kterým nabízeli studentům z Ukrajiny zprostředkování studia na střední škole v Česku. Všechny tři byly po příjezdu ubytovány v internátu a začaly docházet na střední soukromou školu. V tomto bodě je nutno říct, že Sašini rodiče byli dostatečně finančně zajištěni a mohli si dovolit studium a celý pobyt své dcery v Česku financovat. Problémy s financováním Sašina pobytu nastaly po rozvodu rodičů krátce po jejím odjezdu z Ukrajiny. Její otec se od rodiny odřízl a matka musela nastoupit do práce a zaopatřit své děti sama. Aby své matce ulehčila starost, rozhodla se začít mladá Saša taktéž pracovat. Přestože prvotním účelem migrace bylo studium, v jejím průběhu se její účel změnil³¹.

První měsíce adaptace provázely Sašu ambivalentní pocity. Na jedné straně prožívala negativní emoce pramenící ze samoty a odloučení od rodiny³². Na druhou stranu chtěla zůstat a užívala si objevování nového života/prostředí. Za pozitivum považovala především to, že každý den v Česku byl něčím nový a nikdy se nenudila. Útěchou jí v tomto období prvních měsíců byla taktéž společnost dvou dalších migrantek a jejich zástupkyně³³, která působila jako interkulturní médium. Zнала jak ukrajinskou kulturu, ze které sama pocházela, tak i českou, do které se přivdala a v níž již několik let sama žila. Dívkám pomáhala v řešení administrativních záležitostí, současně s nimi sdílela své osobní zkušenosti a potlačovala jejich stesk po domově. Jednou z prvních copingových strategií, kterou se Saša vyrovnávala se stresem a strachem z neznámého

³⁰ Tento učitel na ukrajinské základní škole ve spojení s ženou, pocházející z Ukrajiny žijící v Česku, které Saša v rozhovoru přezdívala „zástupkyně“, nabízeli za finance zprostředkování žákům studium včetně ubytování v České republice.

³¹ V současnosti Saša pracuje a studium vysoké školy ji slouží k udržení víza.

³² Dané jistě i jejím nízkým věkem.

nového prostředí, byla orientace na „známo“, jímž byly další dvě migrantky, které byly ve stejné situaci jako ona, a jejich zástupkyně z Ukrajiny.

Stejně jako ostatní participantky se Saša první týdny v Česku setkala s jazykovými problémy. A ačkoli před odjezdem docházela na hodiny češtiny, první týden svou komunikaci s Čechy omezila na odpovědi „ano“, „ne“ a „na shledanou“. První své „rozmluvení se“ si však spojovala s uspokojením fyziologických potřeb a nákupem potravin, kdy musela opustit svou komfortní zónu a verbalizovat své potřeby k jejich uspokojení.

Přestože první měsíce trávila hlavně doháněním středoškolského učiva a ve společnosti „spolumigrantek“ z Ukrajiny, určité zpříjemnění či zlepšení jejího pobytu a adaptace přinesla empatie českých spolužáků a její přijetí do třídního kolektivu.

2.1.2. Navazování sociálních vztahů s Čechy

Jedním ze zlomových bodů Sašiny adaptace bylo navázání přátelských vztahů s českou majoritou. V tomto bodě se její pobyt dle jejích slov začal zlepšovat. Sama však navázání těchto vztahů nepopisovala jako její aktivní iniciativu, nýbrž jako „pasivní“ přijetí do kolektivu.

„Tady [ve třídě na českém gymnáziu] jsme byly fakt tři, jako byli tady ještě nějakí Ukrajinci, ale my jsme je neznaly. My jsme byly mladší, takže jsme i v té škole jsme byly jenom tři Ukrajinky. Jakože díky bohu těm, kteří – prostě spolužákům – nám pomáhali a že jsme byly jenom tři. Tak nás to prostě donutilo (smích) se naučit česky.“ (Saša, leden 2021)

Tato „pasivita“ v navazování kontaktu s Čechy je vysvětlitelná. Po příjezdu do Česka totiž ve stesku po domově hledala v novém cizím prostředí něco známého (jistého). Nejblíže k tomuto známu měly dvě další migrantky z Ukrajiny, se kterými do ČR přijela. Přestože se poznaly až v Česku, kde spolu byly ubytovány a docházely na školu, byly jí nejen fyzicky, ale hlavně sociokulturně nejblíže. A nesdíleny spolu jen prostor, nýbrž i situaci, ve které se nacházely.

Ačkoli navázání vztahů s Čechy bylo pro Sašu zlomovým bodem, dominantní vliv na její adaptaci v Česku měly vztahy v rámci sociální sítě migrantů, jejíž byla součástí. V rozhovoru sice hovořila o tom, že má stejně přátel Čechů³⁴ jako přátel jiných národností (především ruské a ukrajinské), ale nejbližší přátelé a osoby, se kterými trávila většinu svého času, byli taktéž migranti.

2.1.3. Využívání sociální migrační sítě

V Sašině adaptaci hrála klíčovou roli sociální síť migrantů. Ta zároveň představovala součást její copingové/adaptační strategie. Saša přijela do Česka v první skupině ukrajinských studentů přes daného učitele a „zástupkyni“. Další roky přijíždělo více a více studentů, kteří jejich nabídku také přijali. Tito nově příchozí studenti a ti, kteří už v Česku byli před nimi, se scházeli a vytvořili skupinu, jež se dále rozrůstala o nové členy. Předávali si v ní zkušenosti a vzájemně si pomáhali, především jako psychická podpora. Současně si vytvářeli jakési „domácí“ známé zázemí v cizím českém prostředí, do nějž imigrovali. Časem se do této skupiny dostali i nestudující migranti z Ukrajiny a Ruska.

Nescházeli se pouze osobně, nýbrž i na internetových sociálních sítích. Na Facebooku si vytvořili soukromou skupinu sdružující migranty z Ukrajiny a Ruska ve městě, kde Saša pobývala. Samotná Saša tuto skupinu využívala velmi hojně. V rozhovoru o sobě tvrdila, že je velmi společenská a otevřená a veškerý svůj čas tráví s přáteli pocházejícími především z Ukrajiny a Ruska. To, že mezi jejími přáteli převažovali ukrajinsky a rusky hovořící osoby, dokazoval i její profil a aktivita na internetové sociální síti, kde byla aktivní především ve svém mateřském jazyce. Aktivně využívala nejen přátelství, které tato sociální síť migrantů nabízí, ale i sdílení pracovních nabídek mezi členy.

Saša (leden 2021) o Facebookové skupině: *A tam prostě někdo může napsat, že „nevíte o nějakém zubaři, který by mohl...“, protože je to složité pro cizince – pro nás Ukrajince tady, protože nikdo nechce být tvým osobním lékařem...*

³⁴ S Čechy přichází do kontaktu hlavně v práci a škole.

2.1.4. Využívání sociální sítě migrantů v pracovním prostředí ČR

Výše jsem již zmiňovala, že v Sašině adaptaci hrála sociální migrační síť velmi podstatnou roli. Markantní vliv mělo využívání sociálních sítí migrantů i na její výběr a obsazení určitých pracovních míst. K drtivé většině v rozhovoru zmíněných pracovních pozic, na kterých Saša pracovala, se dostala právě přes tyto sítě.

Krátkodobé či nárazové brigády hledala jak přes internetové servery zveřejňující nabídky práce, tak i přes sdílené pracovní nabídky mezi svými známými (migranty především z Ukrajiny a Ruska). Jako důležitý prostředek sdílení těchto nabídek sloužila jejich Facebooková skupina. Osobně přiznala preferenci pracovních nabídek svých známých (či ostatních migrantů ve skupině). Nejen, že hledala pracovní místa přes známé migranty, ale taktéž pracovala hned pro několik migrantů. Například pracovala v ukrajinské restauraci známého z Ukrajiny, jako asistentka podnikatele z Arménie a v bistru muže z Vietnamu, který jí dokonce nabídl pracovní smlouvu na plný úvazek, aby mohla získat české pracovní vízum. Podle tohoto příkladu lze předpokládat, že migranti mohou více důvěřovat ostatním migrantům než majoritní české společnosti a mohou být k ostatním migrantům více empatičtí a solidární.

Zajímavou zkušeností, o které Saša v rozhovoru hovořila, bylo v souvislosti se sociokulturní adaptací v pracovním prostředí využívání kulturních rozdílů v práci. Konkrétně „zvýhodnění“ jinými kulturními tradicemi a rozdíly v datech kulturně (a národně) oslavovaných svátků v české a ukrajinské kultuře. Na rozdíl od domácí populace byli migranti z Ukrajiny ochotní pracovat na „české“ Vánoce, vánoční svátky a Nový rok, jelikož mají v jejich vlastní kultuře tyto svátky jinou podobu a slaví se v jiné dny. Přestože tedy převládá sezónní pracovní migrace osob z Ukrajiny v letních měsících, kdy je větší poptávka po migrujících pracovnících v oblasti stavebnictví, zemědělství apod., některé pracovní pozice nesezónního charakteru udržují migranty v Česku i v zimě právě díky kulturním odlišnostem (oslavě vánočních svátků a Nového roku).

„V zimě zůstávám tady [v Česku] protože práce a tak, protože Češi nechtějí pracovat na svoje svátky a já jejich svátky neslavím (smích).“ (Saša, leden 2021)

Ačkoli se může tato kulturní odlišnost jevit jako migranty-zvýhodňující, Saša ji takto plně nepopisovala. V rozhovoru sdílela i nepříjemné až diskriminující zkušenosti spojované s kulturními stereotypy Čechů vůči migrantům z Ukrajiny³⁶.

„Jako s tou zkušeností jakoby žen a celkově Ukrajinců tady... všichni nás berou jako pracovní sílu, protože oni ví, že jsme Ukrajinci – jakože strašně pracovitě a takové věci. Já jsem třeba tady pracovala na recepci tři roky a ani jednou mně nezaplatili za ty Vánoce vaše, žádný příplatek jsem neměla.“ (Saša, leden 2021)

2.1.5. Plánování budoucnosti v ČR

Pro Sašu představovalo Česko po celou dobu jejího pobytu major. Tedy, že český život pro ni byl prioritnější, důležitější než ten ukrajinský. To v praxi znamenalo, že svou budoucnost plánovala v Česku, kde si dlouhodobě pronajímala a podle toho zařizovala byt, či si hledala práci na plný úvazek.

Taktéž s postupem času zkracovala a omezovala návštěvy na Ukrajinu. Zatímco první roky se Saša vracela za rodinou na Ukrajinu několikrát za rok, po pár letech začala návštěvy rodiny omezovat na jednu kratší návštěvu za rok. Při těchto návštěvách Ukrajiny si všímala zvýšení svého sociálního statusu v tamějším sociokulturním prostředí. To se v případě Saši projevovalo tak, že se při návratu na Ukrajinu stávala ve společnosti středem pozornosti. Po ukončení nahrávání rozhovoru se Saša rozpovídala o svých návratech na Ukrajinu a pozornosti, které se jí dostává od přátel, známých z Ukrajiny, ale i od cizích lidí, kteří se o její migraci dozvěděli a zajímají je její podrobnosti.

Ačkoli se na Ukrajinu vrátit natrvalo neplánovala, reflektovala jakýsi pozitivní vývoj Ukrajiny k lepšímu. V rozhovoru využívala dichotomie Evropa versus „Neevropa“. Ta odpovídala konceptu dichotomie západu a východu, kterou zpracoval například Edward Said (1978) v díle *Orientalismus*. Zatímco Ukrajinu a další východně ležící země považovala za nemoderní až zaostalé, Česko a jiné *západní* země vnímala jako moderní a progresivní.

³⁶ Špatné pracovní zkušenosti však neměla jen s lidmi z Česka, nýbrž i jako zaměstnaná jinými migranty (nevypáčení mezd, sexuální obtěžování).

„Jako celkově je tady život trošičku lepší než na Ukrajině. Neříkám, že na Ukrajině je špatně, ale jako teď se tam začalo všechno zlepšovat za posledních pár let, jak už ta válka není tak podstatná... A co teď? Jako jsou tam vojáci, ano, ale prostě už je to menší, jakože už se to tak neřeší a nemluví se tam moc o válce, a ještě ke všemu, že začaly se otevírat nové restaurace nějaké hezké podobné evropskému stylu a tak.“ (Saša, leden 2021)

2.1.6. Sašina adaptační strategie

Pokusím-li se kategorizovat Sašinu sociokulturní adaptaci pomocí Berryho (1997) typologie adaptačních strategií, mohla bych za její adaptační strategii považovat integraci, či separaci. Za integraci můžeme její adaptační strategii označit proto, že ačkoli přijala některé prvky české kultury/společnosti a zároveň na ni běžně participovala, některé prvky původní (ukrajinské) kultury si zachovávala (Berry, 1997, s. 9). Saša totiž přijala český životní styl, ale také se obklopovala především jinými migranty a to hlavně z Ukrajiny a Ruska, kteří měli její původní kulturu/společnosti nejbližší. Taky se naučila česky, ale s přáteli a známými komunikuje hlavně ukrajinsky a rusky. Integračním znakem její adaptace je taky to, že v rozhovoru refleктоvala, že již žije jiný život, než rodiče v Ukrajině.

„ [...] já se starám o sebe. Rodiče... jako mám, ale oni mají svůj život.“ (Saša, leden 2021)

Sašina sociokulturní adaptace však měla i prvky separace, a to díky aktivnímu využívání sociální migrační sítě, která jí mohla bránit v asimilaci. Jak jsem již zmiňovala výše, v případě Saši sloužilo její členství v sociální síti migrantů jako copingová strategie zvládání adaptačního stresu (v podobě kulturního šoku a stesku po domově). Útěchou jí v té době byla právě společnost dalších dvou migrantek z Ukrajiny, se kterými tento pocit sdílela. Od příjezdu se tak nedostala (tak jako například Katalin) na delší čas do čistě české společnosti, nýbrž kolem sebe vždy měla alespoň někoho původem z Ukrajiny (či Ruska). Může se jednat o snazší a rychlejší typ adaptace, při kterém se migrant stýká s osobami své původní kultury (tj. osobami podobně smýšlejícími, hovořícími a jednajícími), než plná integrace nebo spíše asimilace v nové neznámé společnosti.

Těmto adaptačním znakům segregace a integrace odpovídaly i její adaptační strategie v pracovním prostředí. Saša se na jednu stranu integrovala na český pracovní trh a pracovala v české společnosti, se kterou tak přicházela běžně do styku (např. v rámci práce v restauraci, tanečních kroužcích pro děti, obchodech). Na druhou stranu pracovní nabídky přijímala především od ostatních členů sociální migrační sítě a také pracovala hlavně v kolektivu ostatních migrantů. Lze tedy dle získaných dat říct, že Sašinou sociokulturní adaptační strategií (nejen v pracovním prostředí) je separace. Zachovala si totiž svou kulturní identitu, obklopovala se především společností osob se stejnou a blízkou kulturní identitou a nikoli jinou kulturní skupinou.

2.2. Katalinina adaptace

Druhé biografické interview jsem vedla online s Katalin, která v Česku žije již přes dvacet let. V rozhovoru byla rovněž velmi upřímná a já si toho upřímně vážím. Katalinin příběh byl charakteristický především způsoby, kterými se v průběhu sociokulturní adaptace začleňovala mezi majoritní české obyvatelstvo. Jednou z jejích copingových strategií bylo například náboženství, bez kterého si svou adaptaci nedokázala představit. Jiným zajímavých rysem její pracovní adaptace bylo odmítnutí pracovní dequalifikace, ke které u pracovních imigrantů běžně dochází.

2.2.1. Příjezd a první měsíce v České republice

Svůj příjezd do České republiky a první měsíce si Katalin podobně jako Saša spojovala s ambivalentními pocity. Cestou autobusem prožívala strach z neznáma a samoty, ale současně se těšila na novou zkušenost. Do České republiky v roce 1999 přijížděla pracovat nelegálně přes rodinného známého, aby si zde vydělala na studium vysoké školy na Ukrajině. V této době tedy Česko bylo *minorem* a sloužilo pouze jako prostředník k vydělání dostatku financí ke studiu na Ukrajině (*major*). Za nejtěžší část své migrace považovala prvních 10 let, kdy se cítila „jako strom, který vytrhli ze svého prostředí, ale ještě nezasadili“ (Katalin, leden 2021).

Prvních 8 měsíců pracovala ve firmě na drcení plastů, kde pracovala a bydlela spolu s dalšími migranty z Ukrajiny. Toto období popisuje jako velmi těžké, jak po psychické, tak hlavně po fyzické stránce. První měsíc tohoto období věnovala „pouze“ adaptaci na fyzicky náročnou práci a její čas byl rozložen mezi práci a životně důležité činnosti (spánek, jídlo a hygiena). Poté, co si její tělo zvyklo na fyzickou pracovní zátěž a na

nepříjemné ubytovací podmínky v prostorách bývalého JZD, začala jako katolička v neděli navštěvovat tamější katolický kostel. Další měsíc na to už chodila do druhé práce a stíhala i jiné volnočasové aktivity (např. rande).

Dnes na tyto události vzpomíná jako na šťastné a moc hezké časy, během kterých jako mladá dívka zvládla překonat mnoho těžkých překážek – překonat stesk po domově, nepříjemné ubytovací podmínky v prostorách bývalého JZD, pracovat ve dvou zaměstnáních a mít minimum volného času.

2.2.2. Vliv náboženství na Katalininu adaptaci

Svou důležitou roli zahrála v procesu Katalininy adaptace její náboženská víra. Po prvotní adaptaci na ubytovací a pracovní podmínky začala prozkoumávat širší okolí pracovního a ubytovacího prostředí, přičemž se stejně jako Saša zaměřila na to nejbližší, nejznámější v novém cizím prostředí. Kostel, který během prvních měsíců v Česku navštěvovala, představoval jakýsi bezbariérový prostor pro seznamování s českou (věřící) majoritou. Jeho bezbariérovostí rozumím to, že se jednalo o (svým způsobem) egalitářské prostředí, které v Katalinině případě mazalo etnické, národnostní, věkové rozdíly mezi lidmi stejného vyznání. Její zkušenost byla spjata s empatií, jež projevila jedna z věřících, když ji v kostele spatřila plakat a pozvala ji k sobě na návštěvu. Sama tento akt popisovala jako „vrchol lidství a křesťanství“ (Katalin, leden 2021).

Současně působilo svou bezbariérovou povahou k překlenutí sociokulturní i geografické vzdálenosti a v kostele se „vždy cítila jako doma“ (Katalin, leden 2021). Na rozdíl od negativních dopadů religiozity na sociální adaptaci migrantů v cílové zemi, které popisovala Leontiyeva (2006, s. 37) ve svém textu o ukrajinské menšině a migrantech v ČR, religiozita mé participantky měla pozitivní důsledky na její adaptaci v ČR. Tento rozdíl má však své vysvětlení. Katalin, oproti většině ostatních věřících z Ukrajiny, vyznávala římskokatolickou církev jako majorita českých věřících. V rozhovoru tuto okolnost sama považovala za svou „výhodu“ a reflektovala pozitivní vliv její víry na zvládnutí tohoto psychicky náročného období. Praktikování náboženství – návštěvy kostela se staly její copingovou strategií, s jejíž pomocí dokázala zvládnout a překonat těžké adaptační období její migrace do České republiky.

KATALIN

Vydělávání si na studium VŠ na Ukrajině
 > drcení plastů + mytí nádobí v restauraci
 > "nejnutročnějších 8 měsíců"

Negativa

- neznámé prostředí
- náročná práce (fyzicky) -> režim práce-spánek
- nezrysk pracovat
- stesk po domově

Pozitiva

- + realizace náboženské víry
- + "rozkoukání se" - seznámení se s prostředím mimo práci
- + seznámení se s Čechy (kostel, práce)
- + zasnoubení s Čechem

Prvních 8 měsíců

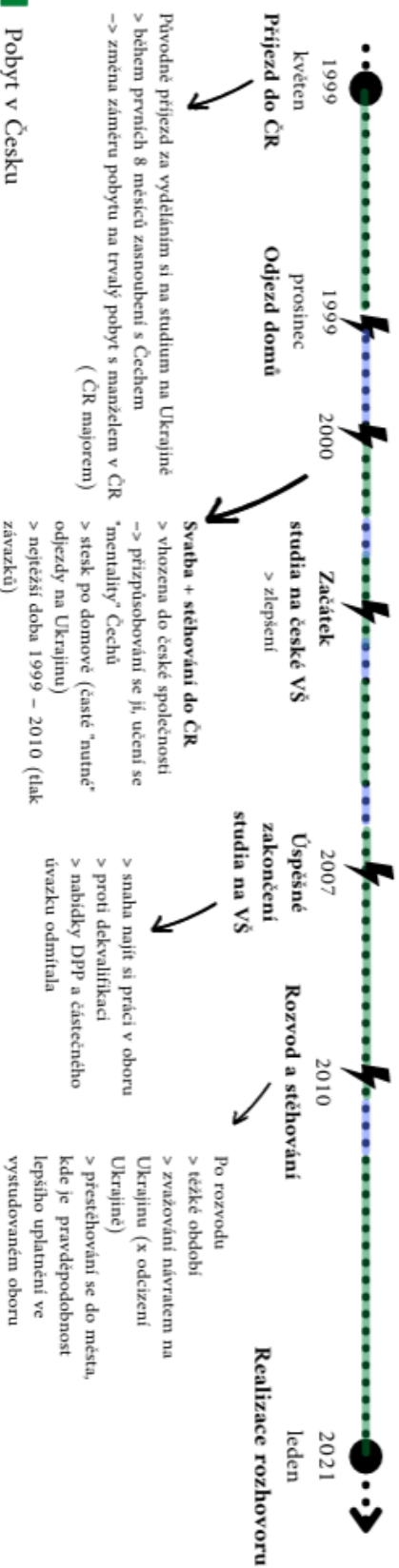
Brigáda v pekárně
 > negativní zkušenost
 > práce mezi "dělníky"
 > zavisť a pomlvy kolegů

Brigáda
 > na akademické půdě
 > doučování ruštiny

První zaměstnání po VŠ
 > pozice obchodního zástupce + práce v jazykové škole (zahledná práci)

Vyučování na VŠ
 + spokojenost
 - zahlednost (časově náročná práce)
 - poloviční úvazek

Práce ve státní správě
 > uplatnění v oboru
 > velká spokojenost
 > sebererealizace
 > prestižní vysoko-kvalifikovaná pracovní pozice

Pobyt v Česku

Pobyt na Ukrajině (postupně omezování návštěv Ukrajiny)

Schéma č. 3 – grafické znázornění Katalininy adaptace (linka zlomových bodů)

Jako copingová strategie jí náboženská víra pomohla ve smyslu úniku od náročné práce a nepříjemných podmínek ubytování. Návštěvy kostela o nedělích připojila ke svému týdennímu plánu až po adaptaci na režim práce–spánek, až ve druhé fázi své adaptace (viz níže). První týdny během první fáze adaptace se soustředila pouze na „fyzické žití“ – práce, spánek, jídlo (biologická adaptace) (Berry, 1997, s. 15). Až když zvládla tento režim, mohla začít přemýšlet a žít i duchovně (Katalin, leden 2021).

2.2.3. Navazování sociálních vztahů s Čechy

Zásadní vliv na Katalininu sociokulturní adaptaci měli především Češi, se kterými se v Česku seznámila. Díky převažující empatii a taktéž minimu špatných zkušeností v sociální interakci s Čechy, změnila svůj prvně negativně zabarvený názor (spojený hlavně s těžkou prací a nepříjemnými kolegy v práci) na Česko a jeho obyvatele. Následně mluvila o empatickém jednání své dobré známé Češky, která ji oslovila v kostele: *Když je vám nejhůř, zase přijdou lidi, kteří vám pomůžou. Takže tímto jsem změnila prostě vztah k České republice...* (Katalin, leden 2021).

Co se týče navazování sociálních vztahů s Čechy, první měsíc v České republice Katalin strávila obklopena „ukrajinskou bublinou“, v níž pracovala a bydlela, takže se s Čechy po měsíc svého pobytu nesetkala. Po „rozkoukání se“ a zvyknutí si na pracovní režim začala chodit do kostela a druhé práce, kde se seznámila s několika českými rodinami, se kterými dodnes udržuje kontakt, a svým budoucím manželem (Čechem).

Po uplynutí osmiměsíčního pracovního pobytu v ČR se jako zasnoubená se svým budoucím manželem rozhodovala co dál. Snoubenci se nakonec rozhodli pro svatbu a společný život v Česku, kde Katalin po krátké době nastoupila na českou univerzitu.

Období po svatbě Katalin považovala za obtížné, jelikož byla poprvé na dlouhou dobu vhozena do plně českého sociokulturního prostředí. Svatbu a přestěhování do ČR lze tedy považovat za počátek jejího českého života mezi českými občany.³⁷ V rozhovoru líčila stesk po domově a časté návštěvy Ukrajiny. Taktéž popisovala svůj proces stávání se Češkou ve smyslu učení se přemýšlet jako Češi. Pomocí metody pokus-omyl odkrývala v komunikaci s Čechy sociokulturní rozdíly. Zjišťovala, jak a o čem se mezi

³⁷ Stejným způsobem – tedy přes partnera Čecha, byla do majoritní české společnosti zapojena i Máša, která během svého pobytu poznala svého současného českého přítele, se kterým v Česku žije a žádá o přechodné bydliště.

Čechy mluví a co je naopak tabu (Katalin, leden 2021). Postupně se tak sžívala se svým českým životem. Ten se se po rozvodu, kdy znovu volila mezi českým a ukrajinským životem, stal *majorem*. Zatímco český život, ve kterém trávila většinu času a učila se být a myslet jako Čech, ukrajinský život se jí dál a dál oddaloval, až mu byla příliš odcizena.

V době rozhovoru udržovala především přátelské vztahy s Čechy a společnost osob z Ukrajiny nevyhledávala (jako kdysi). S ukrajinskými migranty se scházela hlavně v rámci svého zaměstnání, a přestože se jim již cítila odcizena³⁸, v práci s nimi byla empatická a snažila se jim jejich migraci ulehčit.

2.2.4. Zkušenosti s dequalifikací

Jedním ze znepríjemnění Katalinina pobytu, o kterých v rozhovoru hovořila, byl rozvod po desetiletém manželství. Druhým byl její „boj“ s dequalifikací, jež byl pro její příběh specifický. Katalin totiž jako jediná z mých tří vysokoškolsky vzdělaných participantek popisovala své úsilí o získání takové pracovní pozice, na níž byla kvalifikována. Mezitím co Olga s ekonomickým vysokoškolským vzděláním podnikala v Česku jako úklidová pracovnice a pedagožka Táňa pracovala v masokombinátu, Katalin se sama jako vysokoškolsky vzdělaná namáhavě snažila realizovat ve vystudovaném oboru. Hovořila o těžkém hledání práce na plný úvazek v oboru, jež vystudovala. Po vysoké škole sice dostávala pracovní nabídky, ale pouze na místo externisty, či na dohodu o provedení práce, o což neměla zájem (Katalin, leden 2021).

V době rozhovoru byla zaměstnaná ve státní správě a byla ve svém zaměstnání velmi spokojená. Její spokojenost byla podpořena i prestiží a „oficiálností“ dané pozice. A zároveň se cítila na své pracovní i sociální pozici nadřazená oproti pozici jiných migrantů v české společnosti.

„Já jsem teď pod městem. A máme i takovou, no nechci říct pravomoc, ale prostě, když někam jdeme s cizincem, a když s ním jdete – pardon, že to říkám – jenom z nějaké neziskovky, tak to vypadá jinak, než když prostě přijde někdo z magistrátu, víte? Že už to má prostě trochu jiné jméno.“ (Katalin, leden 2021).

³⁸ Katalin v rozhovoru popisovala pocit, že s migranty z Ukrajiny v ČR již nemá tolik společného jako mívala a kontakt udržuje především s Čechy/Češkami.

„Já prostě lituju ty dělníky. Vemte si, že oni se tady dostanou mezi nějakou sortu lidí, já neříkám, že ty dělnické práce jsou špatné, to v žádném případě, ale prostě všude jsou lidi a prostě někdo, kdo se může vyřádit na někom slabším...“ (Katalin, leden 2021).

2.2.5. Zkušenosti s diskriminací

Katalin v rozhovoru otevřeně mluvila i o zkušenostech s diskriminací. Nikoli svých (jako Olga³⁹) zkušeností, nýbrž pracovních klientů – migrantů z Ukrajiny. V rozhovoru mluvila o štěstí, že osobní zkušenosti s diskriminací nemá, jelikož její klienti takové špatné zkušenosti měli. Tyto zkušenosti zahrnovaly například problémy migrantů se získáváním pracovních pozic a kvalifikovaného uplatnění, ale i problémy při hledání ubytování.

„Vemte si, že přijede Ukrajinec a chce si najít nějaké ubytování a vy jste majitelka bytu a teď vám někdo zavolá a lámanou češtinou se s vámi snaží domluvit, takže jasně, že se člověk snaží jít tou jednodušší cestou... A mnohdy se stává, že i majitelé nevyslechnou ty lidi, i když jsou to vysokoškoláci...“ (Katalin, leden 2021)

Jiná zkušenost, kterou v rozhovoru sdílela, se týkala nízké sociální pozice migrantů v pracovním prostředí. Cizinec neznalý jazyka cílové země, sociokulturních norem, je v dané společnosti tímto handicapovaný a dostává se do horší společenské pozice než jinak znevýhodnění domácí, kteří si s cizinci jejich špatné sociální pozice vymění a zvýší tím vlastní status (Berger & Mohr, 1975).

„Že vemte si, že i Ukrajinky, když jsou uklízečky, tak prostě ta uklízečka nikdy nad nikým nebude šéfovat, myslím ta česká a teď najednou když má pod sebou někoho, kdo neumí jazyk, no tak velmi často se to využije a dají to i těm lidem sežrat.“ (Katalin, leden 2021)

³⁹ Osobní zkušenost s diskriminací v rozhovoru popisovala Olga, jejíž tehdy pětiletý syn byl po přestěhování do ČR v české školce jako cizinec učitelkami záměrně ponižován, ztrapňován a při odměňování vynecháván. Tato zkušenost zanechala na synovi velké následky. V době rozhovoru se devatenáctiletý syn styděl za své ukrajinské kořeny, zapíral svou matku z Ukrajiny, mluvil pouze česky a plánoval změnu svého příjmení na české.

2.2.6. Udržování vztahů s osobami z Ukrajiny

V této podkapitole bych se ráda krátce vrátila ke Katalině přirovnání migrace do jiné země k vytržení stromu ze svého rodného prostředí. Ten Katalin v Česku zhruba po 10 letech učení se „češství“ zakořenil. Po této době se tolik sžila se svým českým životem a tím, jak se mu přizpůsobila⁴⁰. S postupným sžíváním se s českým životem se odcizovala svému ukrajinskému životu a současně i lidem z Ukrajiny.

„Takže já mám víc přátel tady Čechů a s Ukrajinci už tolik nemám tolik společného. Prostě žijeme trošku jiné životy, ale mám je jako klienty a mám pro ně pochopení.“
(Katalin, leden 2021)

2.2.7. Katalinina adaptační strategie

Pro Katalin byl život v ČR v době rozhovoru prioritní (*majorem*), stejně jako pro Olgu a Sašu. V rozhovoru proto přiznala, že trvalý návrat na Ukrajinu rozhodně neplánuje. Tomu odpovídaly i její adaptační strategie na pomezí integrace a asimilace. Podle Berryho migranti otevření hodnotám a přijímající hodnoty a normy společnosti/kultury cílové země (tak jako Katalin) využívají integrační, či asimilační adaptační strategie (Berry, 1997).

Adaptační strategii využívanou Katalin lze dle Berryho teorie považovat za integrační, jelikož své ukrajinské kořeny neskrývala a ani vůbec nezavrhovala. Toto tvrzení potvrzuje její odpověď na mou pochvalu její plynulé čisté češtiny a připomínku, že bych nepoznala, že pochází z Ukrajiny. Načež mi odpověděla, že *„občas to možná jde poznat, ale mně to nevadí... každý jsme odněkud“* (Katalin, leden 2021). Na druhou stranu lze tvrdit, že se Katalin v ČR asimilovala. Toto tvrzení podporuje její preference české společnosti (přátelé Češi a klienti Ukrajinci), její odcizení ukrajinské společnosti a současné sžití s českou kulturou/společností, které hodnotila pozitivně.

Za důležité považuji zmínit i její sebehodnocení v rámci sebereflexe své migrace. Katalin se totiž považovala za úspěšnou migrantku – za tu, která „⁴¹“ dokázala a na to, jak se v českém (nejen pracovním) prostředí adaptovala, byla velmi hrdá.

⁴⁰ 10 let se učila, jak a o čem mluvit s Čechy a jak v jistých situacích jako Češi přemýšlet.

⁴¹ Rozuměj – adaptaci.

V rozhovoru přiznala, že znovu by tento proces prožít nechtěla, a dokonce proto odmítla pracovní nabídku v Německu. Pocit úspěšnosti ji dle rozhovoru přináší její způsob adaptace (intergrace/asimilace) a její vysoko-kvalifikovaná pracovní pozice, již málokdy migranti dosáhnou, ale i převážně pozitivní migrační a hlavně adaptační zkušenosti (empatie, bez diskriminace).

3. SHRNUÍ VÝSLEDKŮ ANALÝZY DAT

V této poslední kapitole bych ráda shrnula výsledky analýzy všech získaných dat, tedy nejen biografií, ale i polostrukturovaných rozhovorů. Konkrétně se zde zaměřím na téma vlivu genderu v sociokulturní adaptaci a na adaptační strategie všech pěti participantek v rámci pracovního prostředí.

Rozhodla jsem se tuto kapitolu oddělit od předchozí, abych zde mohla plně uplatnit i data získaná v pilotních rozhovorech. Ačkoli nebyly vedeny stejně jako biografické rozhovory, na informace k analýze témat rozebíraných v následujících podkapitolách byly rovněž bohaté.

3.1. Adaptační strategie participantek v pracovním prostředí

Zde bych se chtěla zaměřit na průběh adaptace s ohledem na pracovní prostředí, ve kterém se migrantky v ČR pohybují. Z příběhů svých respondentek jsem vypožadovala jakousi analogii v postupné adaptaci přes adaptaci na změnu *fyzického* prostředí po adaptaci na *sociokulturní* prostředí (lidi).

Po příjezdu z Ukrajiny do Česka participantky prožívaly šok způsobený změnou geografického a sociokulturního prostředí. V první fázi se tak soustředily především na zvládnutí „fyzického (pře)žití“, tj. přizpůsobení novým životním, ubytovacím a pracovním podmínkám (biologická adaptace). Katalinovým přizpůsobením na tento stres byl jakýsi *režim práce–spánek*, v němž se zaměřila pouze na účel pobytu – práci a po zbylý čas uspokojovala své fyziologické potřeby (jídlo, hygiena, spánek).

V druhé fázi, tedy po překonání fáze první, byly participantky dostatečně adaptované na práci a nové životní podmínky, aby začaly prozkoumávat širší okolí svého ubytování a práce a adaptovat se na něj. Znamenalo to změnu nakládání se svým volným časem, které si osvojily adaptací na *režim spánek–práce*. V této fázi začínaly například jezdit/chodit na výlety, do kina, obchodů, či používat veřejnou dopravu.

Třetí fáze, kterou mé participantky během své adaptace procházely, byla pro můj výzkum klíčová. V této fázi byly totiž zvyklé na svůj pracovní režim, byly „rozkoukané“ a měly dostatek energie a času se sociokulturně adaptovat. Při příležitosti tak navazovaly vztahy s členy české majoritní společnosti. Typické pro tuto fázi bylo seznamování se, navazování prvních přátelských vztahů s Čechy, zdokonalování svých jazykových a sociokulturních

kompetencí v ČR. Výrazný vliv v tomto ohledu mělo pracovní prostředí participantek, kde se s Čechy dostaly nejčastěji poprvé do kontaktu a mohly se s nimi seznámit.

„[...] *A taky kvůli práci jsem našla hodně (s důrazem) známostí (Čechů), no, takže díky bohu.*“ (Saša, leden 2021)

Taktéž se potvrdilo, že velký vliv na podobu sociokulturní adaptace participantek měla preference jednoho z paralelních životů, které jako migrantky vedou. Prioritizace buď českého (*major*), během nějž je ukrajinský život vedlejší (*minor*), anebo ukrajinského (*major*), kdy český (*minor*) slouží jen k finanční podpoře toho ukrajinského.

Ze všech pěti participantek byl ukrajinský život prioritnější jen pro Tánu. Česko v její migraci představovalo *minor* a z Ukrajiny (*majoru*) odjížděla pouze za účelem práce a přivýdělku, který jí zajišťoval možnost zvýšení své životní úrovně na Ukrajině. S vidinou lepšího života na Ukrajině a dočasnosti pobytu v ČR byla schopna zvládnout horší ubytovací i pracovní podmínky. Jejím záměrům odpovídala taktéž její adaptační strategie. Během svého pobytu se soustředila především na práci, minimalizovala své výdaje, ve volném čase komunikovala s rodinou na Ukrajině a příležitostně jezdila na výlety po okolí. Zároveň kromě svého zaměstnavatele nestála o navazování vztahů s Čechy a vystačila si se společnostmi svých pracovních kolegyně, které stejně jako ona migrovaly za prací z Ukrajiny. Protože si při své adaptaci hlavně zachovávala svou kulturní identitu a nevyhledávala sociální interakci s Čechy (jako zástupci české majoritní společnosti), její adaptační strategii lze dle Berryho (1997, s. 9) typologie označit za separaci.

Prioritizace jednoho z paralelních životů migrantek je stejně jako migrace dynamický proces a změna záměrů, cílů či typu migrace je možná a taky běžná. Proto jsem se rozhodla využít konceptu *minor/major* k lepšímu porozumění adaptačnímu vývoji mých participantek. Jako příklad této fluidity mohu uvést příběh participantky Máši. V době rozhovoru byla v situaci, kdy se rozhodovala mezi upřednostněním svého ukrajinského, či českého života. V rozhovoru se svěřila, že by ráda v budoucnosti v ČR žila se svým přítelem Čechem a synem. Do tohoto bodu bylo Česko majorem, avšak problematickou byla situace se synem, jehož otec (Mášin bývalý manžel Ukrajinec) odmítal synovo přestěhování do České republiky. Máša byla tedy nucena se pravidelně a často vracet za synem na Ukrajinu, kde s ním jako matka mohla plně realizovat svůj mateřský vztah. Zde se dostával do popředí vliv genderu na adaptaci ve formě genderové sociální role matky. Jakožto migrující matka

byla považována svým bývalým manželem za špatnou matku, která opouštěla své dítě. Zároveň byla však schopná svému dítěti díky pracovní migraci dopřát ty nejlepší životní podmínky na Ukrajině. Toto schizma v její migraci působilo na její sociokulturní adaptaci dvěma způsoby. Na jednu stranu volila integrační adaptační strategii a měla zájem se stát součástí české sociokulturní společnosti, přestože si ponechávala některé kulturní prvky (jazyk) své ukrajinské identity. Na druhou stranu se separovala, jelikož důležitá část jejího života (její syn) je součástí jejího ukrajinského života, kterému tak věnovala většinu svého času a energie (Berry, 1997, s. 9–10).

Pro Sašu a Olgu byl český život *majorem*, a to od začátku jejich migrace do Česka. Ukrajinský život si spojovaly jen se svým původem a případně rodinnými vztahy, kvůli kterým se na Ukrajinu občas krátkodobě vracely. Obě si už před příjezdem do Česka uvědomovaly, že svou budoucnost stráví v ČR. A ačkoli zvolily (v pracovním prostředí) diametrálně odlišné copingové strategie, jejich adaptační strategie byly dle Berryho (1997, tamtéž) typologie totožné – na hraně integrace a separace. Zatímco Saša se v rámci své copingové strategie obklopila migranty z Ukrajiny, aby zmírnila stres z nového prostředí, Olga se záměrně kontaktu s ostatními migranty vyhýbala, ať se vyhne konkurenci a pomluvám. Integrační jejich adaptační strategie byla proto, že Saša i Olga měly zájem svůj život žít v Česku a české společnosti a byly si vědomy toho, že musí přijmout některé prvky nové kultury, aby na ní mohly participovat. A protože se Olga vyhýbala kontaktu s lidmi jak z Česka, tak Ukrajiny, a Saša preferovala společnost zástupců své původní kultury žijících v cílové kultuře, mohli bychom jejich adaptační strategii považovat současně i za separační (Berry, 1997, tamtéž).

Poslední participantka Katalín v době rozhovoru taktéž vnímala svůj český život jako prioritní a odpovídaly tomu i její adaptační strategie (integrace a asimilace). O asimilaci lze hovořit proto, že přijala velmi dobře většinu prvků české kultury⁴² a stýkala se raději s Čechy, jelikož je považovala jako sobě bližší (na rozdíl od Ukrajinců, se kterými už prý neměla tolik společného). Zároveň však svůj původ neskrývala a některých kulturních prvků své původní kultury si velmi cenila, což z její adaptační strategie může činit integraci (Berry, 1997, s. 11-12).

Ačkoli způsoby sociokulturní adaptace těchto žen v pracovním prostředí bylo možné kategorizovat podle typologie adaptačních strategií Johna Berryho (1997), copingové

⁴² Sama v rozhovoru přiznala, že v mnoha situacích již jedná a přemýšlí jako Češka.

strategie zvládání prvotního sociokulturního šoku jednotlivých participantek se lišily. Odlišné byly v závislosti na celkovém kontextu jejich migrace a podobné byly ve chvíli, kdy samotné situace participantek byly obdobné. A protože příběhy a copingové strategie mých participantek se opravdu lišily, podporuji můj cíl vyvrátit stereotypní vnímání migrantů z Ukrajiny v ČR jako homogenní skupinu.

3.2. Vliv genderu na sociokulturní adaptaci participantek

Touto kapitolou bych ráda zodpověděla svou třetí vedlejší výzkumnou otázku: Jaký vliv má gender migrantek na jejich adaptaci? Po analýze získaných dat si dovoluji tvrdit, že na sociokulturní adaptaci mých participantek měl gender vliv v podobě genderových sociálních rolí konstruovaných ve dvou sociokulturních prostředích, a to v českém a ukrajinském.

V rámci ukrajinského sociokulturního prostředí mé participantky zaujímaly ženské sociální genderové role matek, manželek a dcer. Tyto femininní sociální genderové role nepopíratelně působily na jejich migraci a současně tedy na sociokulturní adaptaci v Česku. Ačkoli se jednalo o sociální role „vzniklé“ na Ukrajině v jednom z paralelních životů migrantek, ovlivňovaly jednání a rozhodování (tedy i adaptaci) žen i ve druhém z paralelních životů v Česku. Ukrajinské genderové sociální role ovlivnily v migraci a adaptaci sice všechny mé participantky, ale pro stručnost jsem se rozhodla uvést jen dva příklady.

Dominantní vliv mělo ženství (jakožto gender) na sociokulturní adaptaci mé participantky Táni, která byla ve svém ukrajinském životě jak matkou, tak manželkou. Poté, co její děti „vyletěly z hnízda“, přišla Táňa o většinu svých sociálních povinností, které se k sociální genderové roli matky váží. Rozhodla se proto pro změnu a přes manželovo namítání odjela pracovat do zahraničí. Sama v rozhovoru své rozhodnutí migrovat odůvodnila výdělkem na dceřinu svatbu, tedy sociální povinností matky. Silné sociální vazby na Ukrajině⁴³ se v podobě těchto rolí (matka, manželka) odrážely i v její adaptační strategii (Táňa, červenec 2020). Lze totiž tvrdit, že se díky těmto klíčovým sociálním vztahům etablovaným v ukrajinském životě *separovala* (Berry, 1997, s. 9-10).

⁴³ Kvůli těmto silným sociálním vztahům spjatých s vlastními genderovými rolemi pro ni Česko bylo od začátku migrace *minorem* a Ukrajina *majorem*.

Jiným příkladem může být příběh Máši, jejíž migraci a adaptaci velmi silně ovlivnila její sociální genderová role matky. V době rozhovoru 24letá Máša migrovala sezónně za prací od svých 17 let se svým tehdejším přítelem (později manželem, otcem jejího dítěte, a ještě později exmanželem). Toho však sezónní migrace za prací po narození jejich syna omrzela a Máša se rozhodla jezdit nadále sama, aby uspokojila potřeby své, ale hlavně svého syna, kterému za vydělané peníze v Česku mohla na Ukrajině koupit cokoli. Po dvou letech se však Máša rozhodla pro rozvod, jelikož manžel vydělané peníze po jejím odjezdu do ČR utrácel za alkohol a svou zábavu. Za nedlouho v Česku poznala svého současného přítele (Čecha), se kterým plánovala svou budoucnost v sociální genderové roli jeho přítelkyně v ČR. Zároveň se stále vracela (fyzicky a především myšlenkami) do ukrajinského života za svým čtyřletým synem, kterého přes zákaz exmanžela do Česka přivést nemohla⁴⁴. Máša se tedy *integrovala* za pomoci své sociální genderové role přítelkyně Čecha, ale taktéž *separovala*, protože velkou část své energie a svého času směřovala jako matka ke svému synovi, který byl na Ukrajině.

Druhý rozměr vlivů genderových sociálních rolí těchto migrantek se projevoval paralelně v českém sociokulturním prostředí, a to především v pracovním prostředí. Adaptace je podmíněna mnoha faktory. Na adaptaci mých participantek v českém pracovním prostředí působilo jejich ženství a zároveň status/pozice migranta.

Jeden ze způsobů, jakým gender v kombinaci s imigrací působil na sociokulturní adaptaci v pracovním prostředí, byly genderové rozdíly v dělbě pracovních pozic, ale i ve výši platu. Takovéto „genderování“ pracovního prostředí probíhalo nikoli na úrovni zaměstnaných migrantek (aktérů), nýbrž na úrovni zaměstnavatelů (struktury) ovlivněných širším sociokulturním uchopením⁴⁵ genderu. Mé participantky tak byly umisťovány skrze tzv. prostředníky migrace (pracovní agentury, známé „mafii“) na poptávku zaměstnavatelů na nízkokvalifikované pracovní pozice limitované nejen tím, že je obsazují hlavně migranti, nýbrž i genderovým rozdělením. Takovéto zkušenosti s prací v úklidových službách, jako pomocné síly v kuchyni aj., měly všechny mé participantky.

Pro migrantky je pracovní prostředí v cílové zemi i jakousi seznamovací platformou, umožňující seznámení se členy majoritní české společnosti. Pro mé participantky – pracovní

⁴⁴ Máša v rozhovoru hovořila o ukrajinském zákonu, který bez písemného svolení druhého rodiče, nedovoluje převést dítě do zahraničí.

⁴⁵ Především sociální očekávání založeném na genderových stereotypech, které ženu na rozdíl od muže vnímají jako slabší, pečující, čistotnější.

migrantky byli čeští nadřízení a kolegové většinou prvními Čechy, se kterými navázaly sociální vztahy. Čtyři participantky, které během svého pobytu navázaly partnerský vztah s Čechem, se se svým partnerem seznámily právě v práci. Navázání takového vztahu znamenalo i vznik nových sociálních genderových rolí – partnerka, přítelkyně, snacha, které měly následně na jejich adaptaci silný vliv.

Například Katalin a Máša v rozhovoru považovaly rodinu a přátele partnera za své vlastní „první“ přátele a známé Čechy, v jejichž společnosti se učily českým sociokulturním normám. V případě Máši měla nově vzniklá sociální genderová role přítelkyně velký dopad nejen na způsob její sociokulturní adaptace, ale i ukrajinské genderové sociální role matky a dcery, které se snažila svému českému životu přizpůsobit. Máša sice plánovala svou budoucnost s přítelem v Česku, ale jelikož do ČR nedokázala dostat i své dítě (kvůli komplikovanému vztahu s bývalým manželem), v době rozhovoru stále migrovala cirkulačně a hledala taková zaměstnání (především v malých soukromých firmách), kde byla možnost (nelegálně) vydělat více peněz za kratší čas.

Zajímavou zkušenost v tomto ohledu měla také Katalin, která byla své první měsíce v Česku nelegálně zaměstnaná ve firmě drtící plasty. Tento zaměstnavatel upřednostnil na fyzicky náročnou práci ženy, aby ušetřil na mzdách podle rozdílného finančního ohodnocení žen a mužů. Vidina vyššího finančního zisku⁴⁶ zaměstnavatele tak vyhrála nad genderovým stereotypem o mužské síle.

„[...] to byla práce spíše pro muže, ale tím, že mužům platili v té době třeba 35 korun a ženám jenom 30, tak oni vzali no... to byl rok 99, tak oni vzali právě ženy na takové mužské pozice [...]“ (Katalin, leden 2021)

Nutné je však podotknout, že role genderu na migraci byla v českém sociokulturním prostředí všemi participantkami zapřena. Všech pět totiž na doplňkovou otázku na vliv ženství na jejich migraci odpovědělo záporně s tím, že na jejich migrační proces nijak nepůsobilo. A protože analýzy jejich rozhovorů podaly jinou odpověď, snažila jsem se zjistit, proč takto reagovaly.

Zjistila jsem, že mé participantky měly ženství spojené s genderovými stereotypy (hlavně slabostí). Pokud by tedy přiznaly vliv vlastního genderu, přiznaly by současně svou slabost,

⁴⁶ Tedy vyplácení genderově nerovných platů.

či neschopnost. Při otázce na vliv ženství se jim tedy automaticky vybavilo jen nějaké znevýhodnění. Katalin v rozhovoru roli svého genderu zapřela a případné přiznání (znevýhodňující) role genderu vnímala jako výmluvu. Současně si ale uvědomovala, že vliv genderu je fixovaný na genderové sociální role, které ona v ČR neměla.

„[...] Jo, ale když kolegyně vyprávějí, že muži to mají lehčí, tak nevím prostě... Když je někdo ctižádostivý, když chcete něčeho dosáhnout, tak můžete, jo. Ale to je zatím můj názor, možná kdybych měla dvouletý dítě a vy byste se mě zeptala... možná bych odpověděla jinak.“ (Katalin, leden 2021)

Obdobně si Saša genderovou otázku spojila s problematikou genderové ne/rovnosti, která je ve společnosti diskutována. Její gender podle toho na její pracovní migraci do ČR žádný vliv neměl, jelikož v Česku, jakožto „západní“ zemi, je rovnost genderů větší než na Ukrajině a v ostatních východních zemích, kde je dominantní tradiční nerovnost genderů (Saša, leden 2021). Zároveň podle ní genderové stereotypní rozdělení pracovních pozic a platů prochází vývojem a postupem času v „moderní“ Evropě zaniká.

„[...] A myslím si, že v dnešní době to není takové, že ,ty jsi žena z Ukrajiny, tak budeš jenom uklízečka‘. Jako já se jako by s tím nestýkala. Možná ty starší ženy, které tady jezdí, tak ty asi určitě budou mít něco takového.“ (Saša, leden 2021)

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se snaží zachytit specifika, která má sociokulturní adaptace pracovních migrantek z Ukrajiny v českém prostředí především vlivem sociálního statusu migranta v cílové zemi a sociokulturní konstrukce ženského genderu. Sociokulturní adaptace je komplexním a dynamickým procesem, který je ovlivněn mnoha faktory. Tato práce nabízí genderovanou perspektivu nahlížení na jeho průběh v rámci pracovního prostředí a na základě výsledků výzkumu můžeme na závěr shrnout daná specifika adaptace pěti participantek – migrantek z Ukrajiny s pracovní zkušeností v České republice.

Z analýzy získaných rozhovorů vyplývá, že participantky v reakci na stres vyvolaný změnou sociokulturního a pracovního prostředí volí různorodé copingové strategie, které vyplývají z jedinečné osobnosti, situace dané migrantky a preference jednoho z paralelních životů, které tyto migrantky v průběhu své migrace žijí.

Mezi adaptačními příběhy participantek bylo možné nalézt určitou analogii v postupné adaptaci o třech fázích. V první fázi přecházely z prvotního kulturního šoku a stresu z nového každodenního prostředí (práce, ubytování) ke zvyku na něj. V rámci druhé fáze participantky byly natolik zvyklé na změny v každodenní rutině, že začaly „objevovat“ širší prostředí mimo práci a ubytování. Toto nové cizí prostředí prozkoumávaly skrze to, co jim bylo sociokulturně a osobně nejznámější/nejbližší. V poslední třetí fázi započínala sociokulturní adaptace migrantek v pravém slova smyslu. Začínaly v ní totiž navazovat vztahy se zástupci majoritní české společnosti.

S prvními Čechy se participantky seznámily zpravidla skrze pracovní prostředí, ve kterém se v ČR pohybovaly. Pracovní prostředí tak v sociokulturní adaptaci migrantek hrálo roli prostředníka mezi migrantkou a českou majoritní společností.

Klíčový vliv na adaptaci migrantek měl také jejich gender, který se v adaptaci promítal v podobě sociálních genderových rolí migrantek „hraných“ v obou paralelních životech. K ženským rolím vzniklým na Ukrajině (matka, dcera, manželka) se v českém prostředí přidávají další genderové role a genderové stereotypy s nimi spojené. Genderově jsou totiž limitovány například i pracovní pozice migrantů a ženy migrantky běžně obsazují stereotypně ženská zaměstnání.

Ačkoli je pracovní migrace z Ukrajiny do České republiky vědecky hojně zpracovávané téma, věřím, že studium sociokulturní adaptace s důrazem na genderovou identitu migrantů může vyplnit

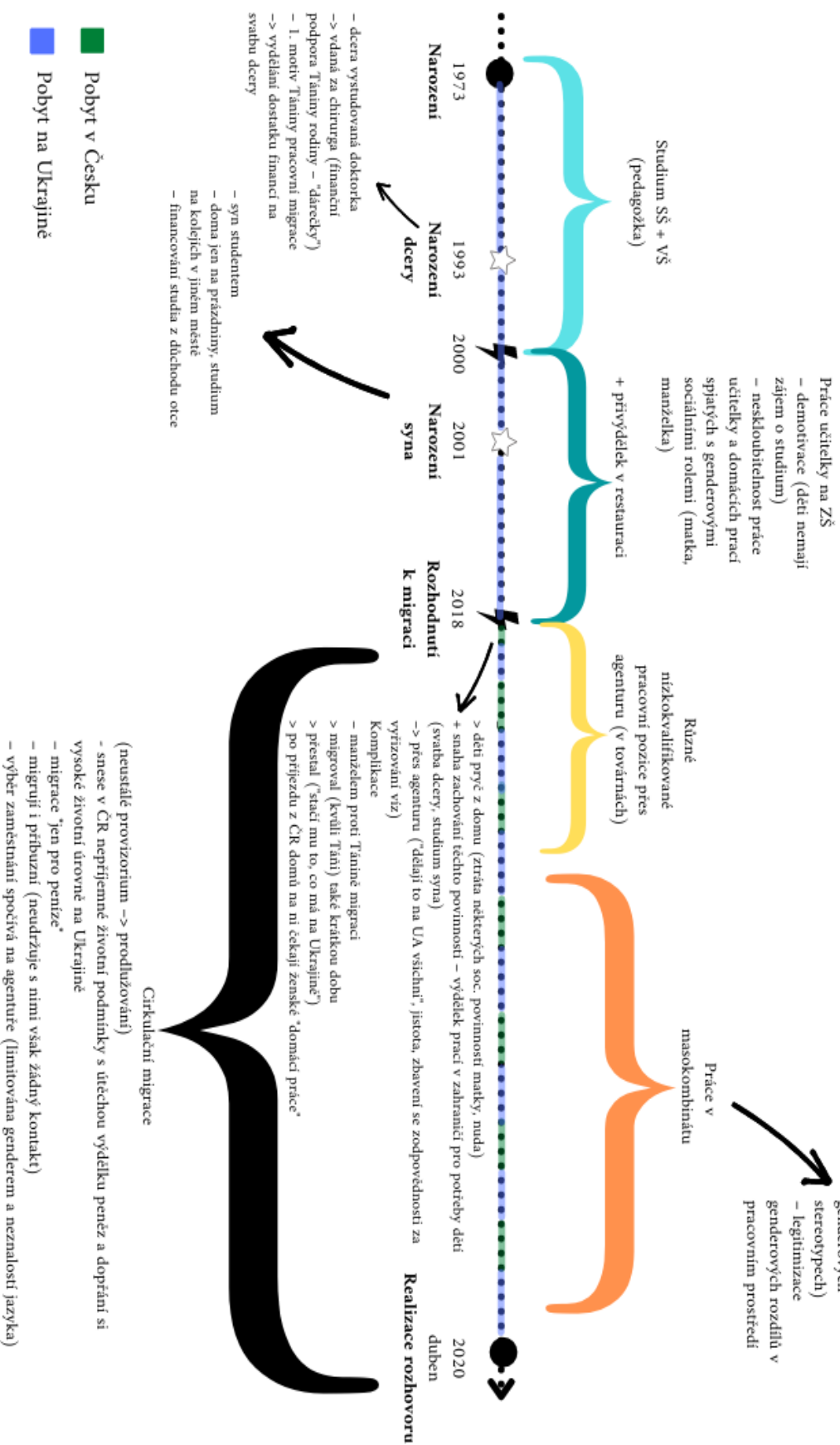
metaforickou mezeru mezi ostatními studiemi. Mezi mé návrhy na rozšíření nebo pokračování ve výzkumu patří začlenění i mužských participantů (pracovních migrantů z Ukrajiny do ČR) k intergenderovému srovnání získaných dat a zjištění nejen specifík sociokulturní adaptace migrantek z Ukrajiny v českém pracovním prostředí, nýbrž i adaptace migrantů – mužů z Ukrajiny.

LITERATURA A ZDROJE:

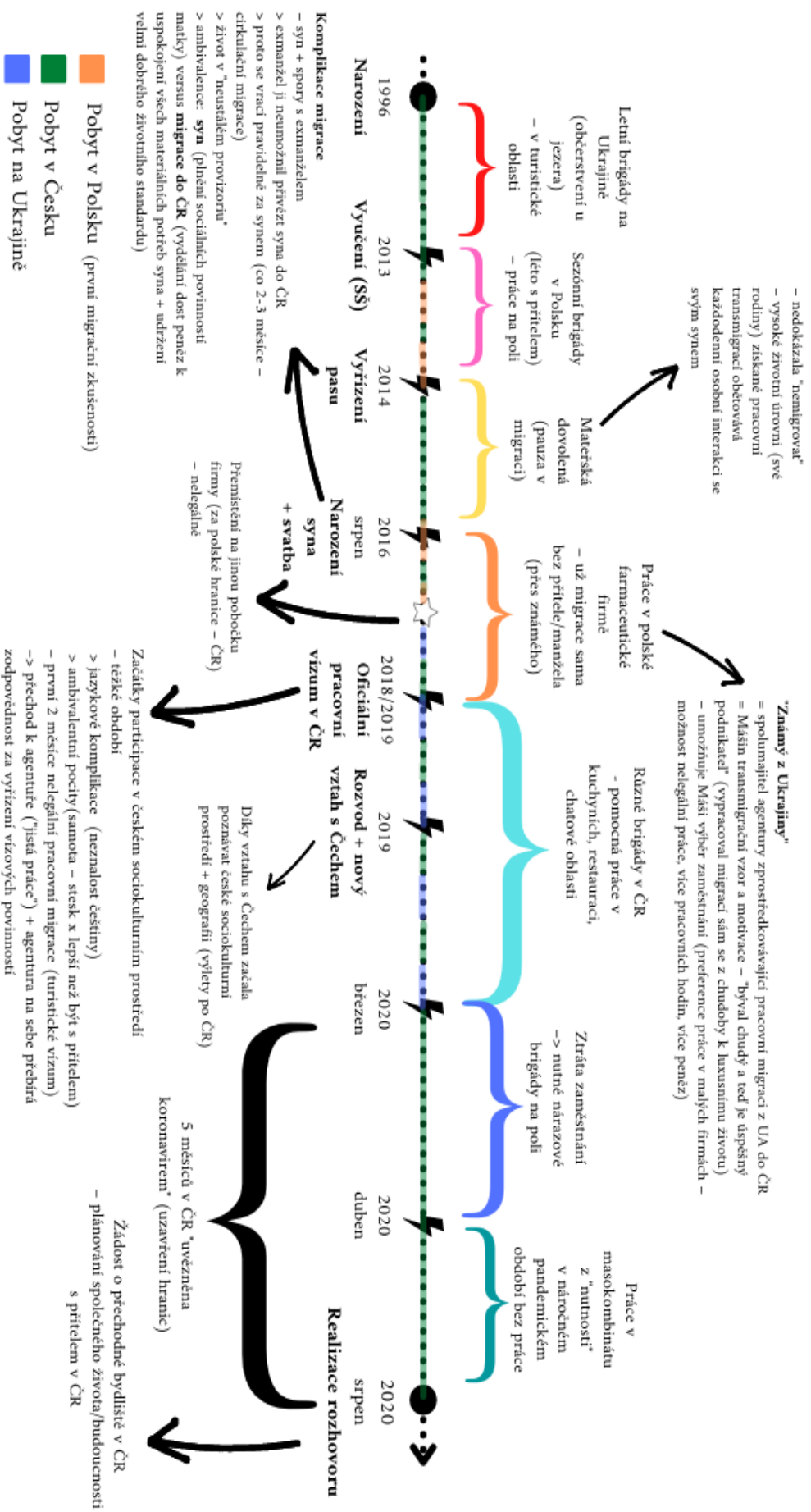
- Čermák, Z., & Lupták, M. (2015). Socioekonomický a demografický kontext česko-ukrajinské migrace. V D. Drbohlav, *Ukrajinská pracovní migrace v Česku: Migrace – remittance – (rozvoj)* (stránky 51-65). Praha: Karolinum.
- Berger, J., & Mohr, J. (1975). *The Seventh Man*. Penguin books.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 41(1), stránky 5–34.
- Bondy, M. (1970). Adaptace. V *Malý sociologický slovník* (str. 9). Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Drbohlav, D., & Uherek, Z. (2007). *Reflexe migračních teorií*.
- Ezzeddine, P. (2011). Neviditelné ženy. Analýza genderové perspektivy migrační a integrační politiky. V B. Knotková-Čapková, *Gender v interkulturní perspektivě. Mezi obzory*. (stránky 113-121). Praha: Gender Studies, o.p.s.
- Ezzeddine, P., & Uhde, Z. (2019). Transnacionální migrace: hranice, gender a globální spravedlnost. *Gender a výzkum*, 20(1), stránky 3-9.
- Ezzeddine, P. (2012). Mateřství na dálku. Transnacionální mateřství ukrajinských migrantek v České republice. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 13(1), 24–31.
- Fafejta, M. (2004). *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Nakladatelství Jan Pieszkiewicz.
- Fedyuk, O., & Kindler, M. (2016). *Ukrainian Migration to the European Union: Lessons from Migration Studies*. IMISCOE Research Series.
- Grygar, J. (2016). *Děvušky a cigarety: o hranicích, migraci a moci*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Górny, A., & Kindler, M. (2016). The Temporary Nature of Ukrainian Migration: Definitions, Determinants and Consequences. V O. Fedyuk, & M. Kindler, *Ukrainian Migration to the European Union* (stránky 91–112). IMISCOE .
- Henig, D. (2007). Migrace. *AntropoWebzin*, 35-41.
- Janská, E. (2015). Transnacionalismus a pracovní migranti: typologie remitujících Ukrajinců v Česku, resp. Praze. V D. Drbohlav, *Ukrajinská pracovní migrace v Česku: migrace – remittance – (rozvoj)* (stránky 123-136). Praha: Karolinum.
- Leontiyeva, Y. (2006). Ukrajinská menšina a migranti v ČR. V Y. Leontiyeva, P. Ezzeddine-Lukšíková, T. Hirt, M. Jakoubek, J. Kocourek, & L. Pažejová, *Menšinová problematika v*

- ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové) (stránky 32-45). Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Merrill, B., & West, L. (2009). *Using Biographical Methods in Social Research*. Londýn: SAGE Publications Ltd.
- Merton, R. K. (2007). *Studie ze sociologické teorie*. (P. J. Ogrocká, Editor) Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Ministerstvo vnitra České republiky (2020). *Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky 2019*. Praha.
- Pessar, P. R., & Mahler, S. J. (2003). Transnational Migration: Bringing Gender In. *International Migration Review*, 37(3), stránky 812-846.
- Radoja, S., & Tica, J. (15. únor 2021). *Femigration. Women's Immigration and Resettlement Stories*. Načteno z FEMigration: <https://femigration.com/>
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Topinka, D. (2006). Uváznutí v nelegalitě. *Sociální studia*, 3(1).
- Valenta, O. (2015). (Ne)využití lidského kapitálu Ukrajinců v Česku. V D. Drbohlav, *Ukrajinská pracovní migrace v Česku: migrace – remittance – (rozvoj)* (stránky 161–182). Praha: Korolinum.
- Ward, C., & Kennedy, T. (1999). The Measurement of Sociocultural Adaptation. *International Journal of Intercultural Relations*, 23(4), 659-677.
- Zilinskyj, B., & Kočík, R. (2001). Ukrajinci v ČR. V T. Šišková, *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století* (stránky 81-88). Praha: Portál.

TÁŇA

MÁŠA

OLGA

